

Moldvay Tamás*

Bolondéria a budoárban, avagy a lacanéria diszkrét bája

Nézzék el, hogy olyanokat mondok, ami a banalitás és a botrány közé esik, ám ha elfelejtkezünk róluk, végül valóban az állandó töketlenkedésnél kötünk ki.¹

Jacques Lacan

Egy férfi és egy nő fekszik az ágyon. Mindkettő meztelen. Testük összetapad, nincs köztük semmi, ami elválasztaná őket. De nincs köztük ugyancsak semmi, ami összeforrasztaná őket. Nincs közöttük *semmi*, akárcsak egyetlen parányi jel sem. Akkor hát nem kellene megkülönböztethetetlen masszává olvadniuk? Valamiért nem ez történik. Egyikük elfordul, a másik cigarettára gyújt. Nem forrtak össze, még akkor sem, ha lelkük mélyén talán mindkettő erre vágyott. A semminek ezt a furcsa működését fejezi ki Lacan doktor provokatívnak szánt *bon mot*-ja, mely a 60-as évek végétől vissza-visszatér a szemináriumain: nincsen szexuális viszony férfi és nő között.² Miért nincs? Azért, mert ha lenne, viszony lenne köztük, és nem semmi. Férfi és nő között azonban nincs semmi. Az $x R y$ szimbolikus kifejezés ezért ostobaság. Nincs semmilyen felírható R reláció x és y , férfi és nő között. A férfi-nő viszony szimbólumokkal leírhatatlan viszony.

Ez az okoskodás mindazonáltal merő szofizmának is tűnhet. Hiszen mégiscsak van szexuális viszony férfi és nő között: szex, nemdebár.

* A szerző főiskolai docens, a Gábor Dénes Főiskola oktatója, az MTA-ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Email: tamasmoldvay@yahoo.com

1 Jacques Lacan: *Séminaire 13 – L'objet de la psychanalyse: 1965-1966*. 1966. június 15. A szemináriumok szövegforrásaként ld.: Jacques Lacan: *Les Séminaires (1952-1978)*. Version intégrale des séminaires de Jacques Lacan diffusés par l'Association Lacanienne Internationale. PDF réalisé par Oussama Cherif Idrissi El Ganouni & Omar Guerrero.

2 Lacan: *Séminaire 16 – D'un Autre à l'autre: 1968-1969*. 1969. március 12.; Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. január 9.

Másrészt, pusztán a szimbolizáció oldaláról nézve a dolgot, miért ne definiálhatnánk egy R szimbólumot egy olyan ambivalens relációként, amely egyszerre funkcionálna semmiként és valamiként: ürességként egyfelől, és határvonalként másfelől, ami egyúttal összekapcsolja az általa elválasztottakat? A space, a betűket elválasztó szóköz például ilyen jel. Nem jelöl semmit, éppenséggel a semmit jelöli, ami a jelek közé ékelődve megkülönböztethetővé teszi őket egymástól. Az üres tagolójel szerepe kimerül abban, hogy *olvashatóvá* teszi azokat a szimbólumokat, amelyek közé ékelődik. Az xy rajzolat a papíron ezáltal különül el két jellé. Miért ne funkcionálhatna R egy ilyen üres graféma módjára? Ám az írás túlon túl ambivalens gyakorlat e tekintetben: kézírással a betűket folytonos vonallal kapcsoljuk egymáshoz és csak a szavak között hagyunk űrt, míg a nyomtatott íráskép a szavak és a betűk között is hagy más-más űrt, viszont ez utóbbinak a státusza az üres grafémánál is kevesebb, voltaképpen nem is jel, csupán a papír fehér engedékenysége, amely a jelet látszódní engedí. Emiatt az írás gyakorlatának átvitele egyenlő volna annak elismerésével, hogy relációnk rosszul definiált: R ekkor bizonyos tekintetben a pusztá elkülönítésre szolgáló üres reláció volna, más tekintetben viszont még csak reláció sem volna, sőt még a szimbóluma is hiányozna a szimbólumkészletből. Úgy tűnik a semmi, férfi és nő között, csakugyan szimbolizálhatatlan.

Lacan doktornak a legnyomósabb érve azonban mégsem a jelekre, hanem a jelentőkre épül. Az $x R y$ írásmód azért ostobaság, hangzik el az *Encore* szemináriumon 1973-ban, mivel x és y nem szubsztanciák, hanem jelentők. A férfi és a nő olyan jelentők, amelyek jelentenek, mit is? – mindegy is, mert a lényeg az, hogy miközben jelentenek és jelentőként jelentések sokaságát mozgósítják, nincs közöttük semmilyen a jelentők síkján kívül eső tag, semmilyen metasznifikatív funktor, amely e jelentéseket egymásnak megfeleltethetné. A férfi és a nő jelentők között *nincsen semmi*. Szex sem.

Mario Vargas Llosa perui író pár évvel a lacani gondolatok megfogalmazása után egy jobbegyenessel földre küldi barátját és írotársát, a kolumbiai Garcia Marquezt – a rossz nyelvek szerint azért, mert az ágyon heverő meztelen nő Llosa felesége, a meztelen férfi pedig maga Marquez lehetett, amely feltételezést mindazonáltal mindkét író ostobaságnak minősítette volna, ha nyilatkoztak volna az esetről – de sohasem nyilatkoztak, hallgatási paktumot kötöttek, amit egyik fél sem tört meg, így lehetetlen erről bármi többet mondani. Egy újabb viszony, most két férfi között, akik között nem lehetséges többé semmilyen viszony, mert közéjük állt a férfi-nő viszony, ami semmi. A szexuális viszonyban rejlő semmi erősen fertőzőképesnek tűnik: ellehetetlenít. Ami a lacani terminológiában egyet jelent azzal, hogy a valós közelébe visz.

Llosa egyik könyvében, *A rossz kislány csínytevéseiben* egy hosszú, egy életen át tartó szexuális viszony történetét írja le, Ricardo és szerelme, a „rossz kislány” között, aki sohasem képes igazán viszonzni a fiú szerelmét. A másik élvezése nem a szerelem jele, veti itt közbe Lacan doktor, joggal, hiszen Ricardo szüntelenül a szerelem jele után kutat a lánynál, amit a több-kevesebb rendszerességgel ismétlődő szeretkezésekben nem talál meg. A lány egy alkalommal Ricardonál felejt a fogkeféjét – vajon szándékosan? A szerelem jele volna ez az akaratlan gesztus? Nem, persze hogy nem az... Ricardo tovább keres, a lány hanghordozásában, elszólásaiban, viselkedésében, tetteiben, mindenütt. Csak egy aprócska jelet! Végül már egy szennyes kis hazugsággal is beérné, csak jel legyen:

– Egyetlenegyszer az életedben mondd ki, hogy szeretsz! Még ha nem is igaz, mondd ki!

– Én azt, hogy „szeretlek”, még sohasem mondtam ki úgy, hogy éreztem is volna. Senkinek. Ilyesmit én csak hazugságból mondtam. Minden férfinak hazudtam, mindig. Te vagy az egyetlen ember, akinek sohasem hazudtam az ágyban.

– Lám, lám, ez a te szádból egy szerelmi vallomással ér fel!

– Milyen naiv vagy, milyen álmodozó! Te nem ismeresz engem. Én csak olyan férfi mellett maradnék meg örökre, aki nagyon, nagyon gazdag és hatalmas. Sajnos te sohasem leszel ilyen. Te jó ember vagy, de van egy szörnyű nagy hibád: hogy nincs benned ambíció. Beéred azzal, amit elértél, ugye? De hát ez még semmi, jó kislány. Ezért nem lehetek a feleséged. Én sohasem leszek elégedett azzal, amim van. Én mindig többet akarok.³

Ricardo hazugságot kér és igazságot kap. Többet kap a remélnél, és mégsem azt kapja, amit remélt, hanem mérhetetlenül kevesebbet. Az őszinteség a szerelem jele, de az őszinteség orákuluma azt nyilatkozza: nem vagyok szerelmes beléd. Lám, nem volt felkészülve az igazságra, az igazság kijózanító nyersességére. Ricardo kitüntetett férfi, ez bizonyos, ő is tudja, a lány is elismeri ezt, hiszen egyedül az ő kiváltsága a feléje megnyilvánuló teljes őszinteség. Ám a kiváltságos helyzetnek ez a bizonyossága egyben a legbizonytalanabb pozíció is, hiszen a lány előre tudatja vele, hogy bármilyen közel engedi is magához, sohasem lehet bizonyos abban, hogy e közelség mennyire közelíti meg a szerelmet. „Sohasem

3 Mario Vargas Llosa: *A rossz kislány csínytevései*. Ford. Szőnyi Ferenc. Európa, Budapest, 2007, 150–151.

leszek elégedett azzal, amim van. Én mindig többet akarok.” Space. A férfit a nőtől egy örökre megfoghatatlan úr választja el. Egy semmi.

De vajon miért nem elegendő jele a szerelemnek a másik élvezése? Miért nem éri be Ricardo ezzel, a szeretkezésekkel, és a bennük talált élvezettel? Llosa tragikomikus képet fest az együttléteikről. Élvezni persze mindketten élvezik a szexet – a fiú számára egyenesen a lány lesz az egyetlen nő az életben, aki képes az erotikus fantáziáját felkorbácsolni. De mást és mást élveznek benne, és úgy tűnik, e két élvezet sohasem találkozik össze, sohasem kerül szinkronba egymással. A lány gyönyöre minden esetben a premisszája a közös élvezésüknek:

Először engem elégíts ki – suttogta szinte parancsolóan a lány – a száddal. Utána könnyebben belém hatolhatsz. Addig tartsd vissza magad... Szeretem érezni, ahogy belém lövellnek. Olyan hidegen beszélt, mintha nem is egy szeretkező lány volna, hanem egy orvos, aki valami tárgyilagos, technikai leírást fogalmaz meg. De egyáltalán nem érdekelt, tökéletesen boldog voltam, amilyen már nagyon régen vagy talán még sohasem. „Sohasem fogom tudni megköszönni neked ezt a mérhetetlen boldogságot, rossz kislány.” Az ajkam hosszú ideig odanyomódott gyűrött nemi szervéhez, a szeméremszőrzete az orromat csiklandozta, mohón, gyengéden nyaltam parányi csiklóját, míg végre éreztem, hogy izgatottan megmozdul, és alhasának és lábszárának remegése közben kielégül. – Most tedd be – suttogta, ugyanazon a parancsoló hangon.⁴

A fiú engedelmeskedik, ő van soron. A lány vaginája szűk, a behatolás a fiú számára „mennyeien fájdalmas”, nemi szerve szinte összeroppan a hüvely fojtogató szorításában. Ám élvezi, olyannyira élvezi, hogy azonmód el is élvez – amiért a lány bosszúsan leteremti őt. A szeretkezéseik így időben eltolt élvezésekből fűződnek össze: amikor a lány élvez, a fiú nem élvez, amikor a fiú élvez, a lány nem élvez. A konklúzió elmarad. Ricardo az évek során megtanulja mind jobban kielégíteni a lányt, de az alaphelyzet távolságtartó ridegsége nem változik. A férfi kívül reked a nő élvezetén, „orvosi beavatkozásként” van csupán jelen számára, és ugyanígy a nő is kívül reked a férfi élvezetén, pusztán eltűri, hogy a férfi élvezethez jusson a testén. Egyetlen kivétel akad csak, amikor Ricardo tényleg úgy érzi, hogy a nő forró szenvedéllyel öleli őt és eggyé forrnak a gyönyörben, a másik kölcsönös élvezésében, már-már a szerelemben. Ám erről az estéről utólag kiderül, hogy a nő csak azért szeretkezett vele oly tüzesen, mert valójában *realtime* műsort adott a jelenetet kukkoló

4 Mario Vargas Llosa: *A rossz kislány csínytevéséi*. Ford. Szőnyi Ferenc. Európa, Budapest, 2007, 76–77.

befolyásos japán futtatójának, aki utasította odaadó szajháját, hogy e számára oly élvezetes scénárióval szórakoztassa őt. Ricardo élvezi, hogy a nő élvez, a japán strici élvezi, hogy a nőjét élvezik, a nő élvezi, hogy a japán élvezi, hogy őt élvezik... Nem, a másik élvezése semmiképpen sem a szerelem jele: még az élvezetben való egybeforrás sem mutat a szerelemben való egyesülés felé.

Nincs-e valami kaján logika a szexuális aktusban? A vagina és a pénisz logikus egymásba illeszkedése gyönyörhöz juttat – feltéve persze, ami a legkevésbé sem magától értetődő, hogy e logika kielégíthető. Doktorunk a *Langoisse* szemináriumán töpreng a következőképpen: „A női váza vajon teli, vagy üres? Mindegy is, hiszen elegendő önmagának [...], semmi hiány nincs benne. A tárgy jelenléte többletként van meg benne.”⁵ A nő felnyílása és kitárulkozása, a női váza a *többlet* befogadásának szerve. Nincs pontos űrmértéke, következésképpen nincs olyan tárgy, amely pontosan beleillene. Éppenséggel nem is tárgyat kíván, hanem többletet: nem péniszt kíván, bármekkora legyen is, hanem egy határtalan duzzadóképeséget, bővelkedést, amely mindig meghaladja valamivel a váza befogadóképeségét, és addig feszíti túl a határait, amíg össze nem csapnak a nő felett a gyönyör hullámai. A női test kinyílása, kitárulkozása, elalélása egy olyan élvezetnek enged, amely *többletként elszenvedett* élvezet: „ez több, mint amit el tudok viselni” szenvedése az élvezet forrása. A pénisz a férfi oldaláról ugyancsak nem egyszerűen olyan vaginát kíván, amelybe pontosan beleillik, hanem olyat, amely az aktus során mindvégig ellenfeszül péniszének, vagyis a befogadóképesége nem szárnyalja túl a pénisz kitöltőképeségét. Emlékezzünk Ricardo mennyei fájdalom behatolására: fájdalmas, mert ellenfeszül a férfiszerv kiterjedésének, ugyanakkor mennyei, mert a fiú ezen az ellenálláson keresztül tapasztalja meg önnön férfiaságát *mint minden határon és korláton áttörő többletet*, és éli át az ebből fakadó élvezetet azonnali orgazmusként. A férfi tehát a bővelkedésének visszaszorítását szenvedi el élvezettöbbletként: a duzzadó hímtagból visszahömpölygő vér a férfi élvezés gyönyörmorajlása. A férfi orgazmusa nem véletlenül a pénisz előredőfésekor következik be, amikor a vagina fojtogató szorítása a legteljesebb, és sohasem máskor, olyannyira, hogy ez a jellegzetes mozdulat elválaszthatatlan a legmagasabb gyönyörérzés átélésétől.

A vagina többletre való megnyílása és gyönyöre egy és ugyanaz az élmény a nő számára. A többlettől duzzadó pénisz korlátok közé szorítása és gyönyöre ugyancsak egy és ugyanaz az élmény a férfi számára. Ebből következően a női élvezet és a férfi élvezet *a másik élvezetével szemben ellenérdekelt* élvezet: a férfi duzzadó péniszének fojtogatása közben

5 Lacan: *Séminaire 10 – Langoisse: 1962-1963*. 1963. március 20.

azt élvezi, hogy a nő nem élvez – nem élvez *eléggé* ahhoz, hogy vaginája oly tágra nyíljon, hogy már ne legyen képes korlátok közé szorítani péniszét. A nő pedig vaginájának tágulása közben azt élvezi, hogy a férfi nem élvez – nem élvez *eléggé* ahhoz, hogy a duzzadó péniszéből visszahömpölyödjön a vér, mert csak terjeszkedik, bővelkedik, feszít, így hajszolva a nőt a gyönyör még magasabb fokaira. *Még...*, szól a női élvezés, amely a mindennél több befogadását hajszolja, a túlaradó, végtelen bőséget. Az eszményi férfi szeretők ezért nem is halandó emberek, hanem az Olümposzról alászálló istenek, akik korlátlanul bővelkedő *bőlényként* hágják meg a halandó nőket: King Kong és a csöpp leány. Az eszményi női szeretők viszont olyan körmönfont cédák, akik a kék tetőfokán visszaszűziesedő kelyhükbe ragadják áldozataikat és ott vasmarokkal kifacsarják őket: „Mennyei volt. Szinte rámarkolt ott belül. Mozogtam, de ugyanúgy szorította a farkamat továbbra is. Olyan volt, mintha Szűz Máriát erőszakoltam volna meg.”⁶ Ám az eszmény nem juttat a valós közelébe. A szexuális aktus halandó valósága az ellenérdekeltség, amely logikailag a *kölcsönös implikáció* és a *kizáró vagy* ötvözeteként írható le, egy kielégíthetetlen, *double bind* ötvözetként. Ezért a szexuális aktus halandók között „raté”, ahogyan Lacan fogalmaz, vagyis úgy jön össze, hogy nem jön össze, mert nem jöhet össze: „az elvétel a szexuális viszony megvalósításának az egyetlen formája.”⁷ És ugyanezért lehet a szexuális aktus a vallás utolsó, mindennel dacoló bástyája is egyben, hiszen ha összejön, az egyet jelent a *credo* megvallásával: csak egy istennel jöhetett össze... Ám akár összejön, akár nem, és bárhogy is jön össze, egy biztos: a szexuális aktusban a férfit, a nővel ellentétben, mindvégig *szorult helyzetben* találjuk, minden értelemben, amire Ricardo peripetiája beszédes példa. Ez a csöppet sem mellékes aszimmetria arra inthet, hogy valóságosabb a férfi-nő kapcsolat terén nem egy, hanem két logika felírásával kísérletezni.⁸

Valóban, Lacan doktor a férfi-nő viszonyt, és e viszony képtelenségét, hallgatósága szórakoztatására két logikával fogja demonstrálni.⁹ E két logika a férfi és a női pozíció generáló szabályait önti formulákba a pszichoanalitikus tapasztalat nyomán. Mivel logikákról van szó, fogalmazhatunk így: bármi, ami a férfi pozíció logikájának engedelmeskedik – legyen akár biológiailag nő – férfi típusú lényként fog létezni. És bármi, ami a nő generáló szabályainak engedelmeskedik

6 Charles Bukowski: *Nők*. Ford. Pritz Péter. Trubadúr kiadó, Budapest, 2014, 148.

7 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. február 13.

8 Az aszimmetriáról bővebben ld. Szabó Zsigmond kiváló írását: A libidó antinómiája. In uő: *A libidó antinómiája*, L'Harmattan, Budapest, 2012.

9 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. március 13.

– legyen bár biológiailag férfi – női típusú lényként fog létezni. A logikák szexualizálnak, vagyis nemi identitást adnak, egyszerre individuálva az egyén nemét és azt a falkát, nemi csoportot, amelynek az egyén a neme révén részévé válik. Hiszen a nemi logikák legfőképpen csoportképzési szabályok, csoportokat individuáló strukturális törvények.

A két pozíció megformulázása így természetesen nem azonosítható „a Férfi” és „a Női” lényeggel, vagy ideáltípussal. A nemeknek nincsen efféle autark létmódja, hiszen „[...] a férfit a nőhöz való viszonya határozza meg, és viszont.”¹⁰ Ám miután Lacan szerint szexuális viszony *nincs* férfi és nő között, ezért az előbbi viszonyulások között nincs felírható viszony. Vagyis e két logikának azt a lehetetlen helyzetet is ki kell fejeznie, hogy férfi és nő úgy van egymás mellett, úgy kommunikál egymással, úgy vágyik egymásra, úgy szerelmeskedik egymással, hidegül el egymástól, kergeti örületbe egymást, hogy nincs rajtuk kívül semmilyen polarizálatlan közvető kapocs, semmilyen semleges zóna, közös fórum, apellálható emberi minimum, ahol és amelynek jóvoltából *viszony* alakulhatna ki köztük. A lacani logikai táblázat a viszonyulás, a potenciális szövetkezés képtelenségét is rögzíti. Íme:

Férfi		Nő	
$\exists x$	$\overline{\Phi x}$	$\overline{\exists x}$	$\overline{\Phi x}$
$\forall x$	Φx	$\overline{\forall x}$	Φx
\mathcal{S} Φ		$S(A)$ a La	

A táblázat felső sora első blikkre a nőt a férfi tagadásával képezi. Hiszen ahol a férfinél „Létezik” kvantor áll, ott a nőnél „Nem létezik”, ahol a férfinél „Minden” áll, ott a nőnél „Nem minden” szerepel. A *nő nem férfi*: ez tehát a híres szexuális differencia veleje? Igen, és persze: nem. Hiszen a kvantorok lacani értelmezése szerint a nő nemcsak hogy a férfi

10 Lacan: *Séminaire 18 – D’un discours qui ne serait pas du semblant*: 1971. 1971. január 20. Más szóval Lacan nemek alatt – Robert Stoller *Sex und Gender* (1968) könyvére kifejezetten hivatkozva – *gendert* ért: „[...] amikor gender [genre] identitásról beszélünk, az semmi mást nem jelent, mint azt, amit az imént a férfi és a nő terminussal kifejeztem.” Uo.

tagadása, hanem, mi több: *nem létezik*, illetve *nem minden*. Lacan doktor ama szerelmes levélben, amelyben a logikai táblázatát átnyújtja, valóban ezekkel a velős szerelmi vallomásokkal ostromolja a nőt: „A nő nem létezik”; „A nő nem-minden”.¹¹ A női pozíció logikája nem *a létező* nőre és *a minden* nőre érvényes képzési szabályt adja meg, hanem azt próbálja kifejezni – amit persze csak a férfi logika tőszomszédságában tehet meg –, hogy a nő nem az európai civilizációnk által, e férfikézzel írt civilizáció által kimunkált *ontológia* és *totalizáló* gondolkodás keretein belül, hanem rajtuk kívül, tőlük *eltérésben* képződő alakzat. A női pozíció, konkrétan fogalmazva, nemcsak a hagyományos metafizikai, de még a Heidegger-féle fundamentálonológiai számára is láthatatlan: a *Dasein* szintaxisában, vagyis (ahogyan Sartre átülteti, s Lacan is használatba veszi e terminust) az *emberi realitás* szintaxisában artikulálhatatlan pozíció. És ugyanígy, minden elgondolt egységet egy elgondolható Egészbe tömörítő, illetve az elgondolt Totalitást végső elgondolható egységekre maradéktalanul visszabontó halmazelméleti struktúrában is megjeleníthetetlen pozíció. A női pozíció feltételezi az előbbieket, de csak azért, hogy megtagadja őket, hogy elrugaszkodjon tőlük, hogy eltérjen. Viszont ha a lacani táblázat úgy van felírva, hogy lehetségessé tegye ezt az eltérést, akkor az eltérés nyilván nem írható le azon jelek összességével, a férfi írásjeleivel, amelytől való eltérést e jelek írják. Ebből következően a teljes lacani táblázat el fog térülni magától, az általa felírtaktól, attól, ahogyan a jeleit papírra veti, olyan – előzetes, utólagos, körülöttes – többletekkel, amiket anélkül fejez ki, hogy képes lenne külön jelezni. Ilyen többletként adódik az, hogy a fenti Férfi-Nő táblázatot nem tudjuk úgy felírni, hogy egyszersmind ne az Ember-Nő táblázatot íránk fel:

Ember		Nő	
$\exists x$	$\overline{\Phi x}$	$\overline{\exists x}$	$\overline{\Phi x}$
$\forall x$	Φx	$\overline{\forall x}$	Φx

Az Ember átfogó kategóriája ugyanis, amelynek alkategóriája kellene hogy legyen a férfi és nő különbség, már maga is a férfi rubrikában, a *Homo*, *Man*, *Homme* területén konstituálódik. *Már maga az általánoság részrehajló*. Ezért az eltérés szükségképpen egy olyan *no man's land*-re fut ki, ahol nincs szimbolizáció, nincs törvényírás, nincs ontológia,

11 Lacan: *Séminaire 20 – Encore:1972-1973*. 1973. március 13.

nincs halmazelmélet. Ám nincsen *tabula rasa*, üres papír sem. Hiszen az üres papír a férfi-nő differenciát felíró táblázatnak a teoretikus helye, az a differenciálatlan általánosság, ahol elgondoljuk – pontosabban *az ember*, ergo *a férfi*, ergo Lacan doktor gondolja és írja, anélkül, hogy idegösszeomlást kapna – a férfi-női viszonyt, mint két logikának a higgadt egymás mellett létezését. Hogy ez a hely nem létezhet, arról a nő fog gondoskodni, nem-létének és nem-egész voltának összes erőforrásával.

Lacan szexualizáló táblázata több vonatkozásban is Freud doktor elméletére utal vissza. Már Freud is a nemi pozíciók *generálását* jelölte ki a pszichoanalízis feladatául,¹² és már ő is rámutatott a generáló mozzanatok különbözőségére, arra, hogy a lélektanban eredetileg biszexuális csecsemőknek más-más utat kell bejárniuk a férfivé, vagy nővé válás során. A gyermekfejlődés fallikus szakaszát követően – amikor még a kisfiú és a kisleány egyaránt az anyjába szerelmes, és mindkettő felfedezi saját testén a fallikus örömszerző szervet (a kisfiú a péniszét, a kisleány pedig, aki „ekkor tulajdonképpen egy kis férfi”, a miniatűr péniszként ingerelhető klitoriszát) – a nemi érés útjai szétválnak. A fiú a megkezdett úton halad tovább és érkezik el az ödipális stádiumhoz, amikor szembekerül az apjával, aki akadályt gördít az anyával való szerelmi egyesülés útjába, és kasztrációval fenyegeti. A fiú békekötése az apával maga a férfivé válás, ami az Ödipusz tragédiát elhárító másik tragikumnak – ti. a neurózisnak – az életre szóló föl vállalása: bár a fiú szerelme az anya marad Freud szerint „lényegében egész életén át”, a fiú egyszer s mindenkorra lemond szerelmével való egyesülésről, a magzati összetartozás oceanisztikus boldogságáról, és innentől fogva meghasonlott személye elviselésében tanúsított ereje jóvoltából válik potens férfivé, akinek nyugtalan vágyálmái felett „egy szigorú felettes-én” öröklik. A nővé válás odüsszeiája jóval hányatottabb a fiúénál. A lány az anya iránti szerelemtől az apa iránti szerelemig, a klitorisztól mint erogén zónától a vagináig kacskaringózva fut be az Ödipusz-komplexus kikötőjébe, és ennek a komplexusnak a feloldása Freud szerint csak az anyaság révén lehetséges. E kanyarvétel oka a nőiség tragédiákban soha meg nem írt tragikum, a női test csonkaságával való szembesülés, amely az ugyan-csak csonka anyából való kiábrándulásba, és a pénisszel rendelkező apa

- 12 Freud *A nőiség* (1933) című kései esszéjében beismeri, hogy az élet két nemre való elkülönülése és a nőiség mibenléte a lélektan megoldatlan kérdése: „[...] a lélektan sem képes megoldani a nőiség rejtélyét. [...] A pszichoanalízis sajátosságának felel meg mármint, hogy nem azt kívánja leírni, hogy tulajdonképpen mi is a nő – ez számára alig megoldható feladatot jelentene –, hanem azt vizsgálja, hogyan válik azzá, hogyan fejlődik ki a biszexuális alkatú gyermekből az érett nő.” Sigmund Freud: *Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 2003, 699. A fenti idézőjeles részek ugyanebből a szövegből származnak.

bálványozásába csap át. A lányt innentől fogva a „férfiasság komplexusa”, vagyis a pénisz birtoklásának vágya hajtja, és ha már ő maga nem lehet férfi, a férfiak megkaparintásával próbál péniszet szerezni, mi több, gyártani magának az általa szült fiúgyermekben.

A két út nemcsak különböző, de még csak szimmetrikus tükörképe sem egymásnak. Következésképpen tökéletes kiegészítői sem lesznek soha egymásnak. A freudi férfialak egy élő önellentmondás, akinek joga és kötelessége szerelemre csábítani a nőket, de nincs joga neki magának engednie a szerelem csábításának, nosztalgikus szeretetvágyának, hiszen ez a lezárt múltjához tartozik, amelynek megtagadása része az őt jelenleg férfivé hatalmasító társadalmi paktumnak. Ez a paktum persze, Lacan mutat rá majd, egy mocskos kis zsarolás: feltéve, hogy lemondasz arról, amire a legjobban vágysz, mindent megkaphatsz a nyelv által, a jelentők e vágykielégítő gazdaságában, ellenkező esetben semmit sem kapsz. A férfi lemond, ám soha nem jut túl első szerelmén, ezért az, ami férfivé hatalmasítja, kétélű fegyverként egyben az archaikus szerelmi trauma elfojtásának erőszakosságában üt vissza: a legutolsó dolog, amire egy férfi vágyik, a szerelem. Amiről tudnia sem szabad, ami előtt, férfiként, értetlenül áll. Ha azonban mégis engedne a szerelem kétes csábításának, azzal a *no man's land*-re téved, ahol a férfi voltát teszi kockára, mi több, magát a „férfit”, e tökkelütött kulturális alakzatot kérdőjelezi meg. *Minden férfi gyáva lenne, ha volna mersze hozzá*, szúrja ki arisztokratikus könnyedséggel az éles eszű Lord Rochester már a polgári kultúra hajnalán a csapdát; mert ha volna mersze hozzá, az *eltéréshez*, nyomban le is tűnne a színről, például úgy, mint Almodovar egyik szkeccsében a szerelmes férfi, aki megállíthatatlan zsugorodásnak indul, hogy végül örökre eltűnjön szerelme két combja közti nyílásban. Ám a lacani táblázat nyilai figyelmeztetnek arra, hogy ha a női test megnyílna a férfi alatt és az beleveszne a kápráztató mélységbe ($\mathcal{S} \rightarrow a$), a nőnek, aki a férfi férfiasságára vágyik ($La\ femme \rightarrow \Phi$), és nem magzati lubickolására, kiábrándító csalódásban lenne része – így a merész allonauta lehet, hogy nem benne, hanem valahol máshol kötne ki.

Freud nőalakját más dilemma, más orientáció és a férfiénél jóval nagyobb mozgékonyabb jellemzi. A női létmód alapító tragikumuma a hiányos létre kárhozzátottság és nem a szerelemtől megfosztás. A nő jóval mozgékonyabb, plasztikusabb, kreatívabb, fantáziadúsabb a passzív-nosztalgikus férfinél, hiszen a kislány úgy hároméves korára már túl van az első szerelmi szakításán – ő szakít az anyjával, és nem paktumot köt! –, ráadásul új szerelmének a neve is megcserélődik, az erogén zónák áthelyeződéséről ekkor még nem is beszéltünk. A nő a férfiasság komplexusával a jövő felé fordul, és a férfiakhoz való viszonya a kreativitásának és kiteljesedésének műhelye. Ezért a legfontosabb dolog a nő

életében a szerelem. A kiteljesedett nőt Freud anyaként határozza meg, noha tisztában van e megoldás leegyszerűsítő voltával és általában a nőiség rejtélyének feltáratlanságával, amit az is jól mutat, hogy találni olyan szöveghelyeket, ahol a nőt a maga „legtisztább típusában” nem anyaként, hanem a par excellence nárcisztikus személyiségként mutatja be.¹³ Az ízig-vérig nő szerelmet, hódolatot, körülrajongást áhító hiú perszóna, aki számára a férfiak nem potenciális apaként, hanem a nárcisztikus létmódjában segédkező statisztákként jönnek számításba. Fitzgerald nőalakjai ilyenek, akik a legcsekélyebb számítás, taktikázás, ésszerűség és persze lelkiismeretfurdalás nélkül, pusztán nőiességükkel fosztogatják tehetetlen áldozataikat, akik személye iránt mély és őszinte érdektelenséget tanúsítanak. A nő státusza tehát ambivalens a freudi elméletben, ráadásul, hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, ugyanaz a maskulin libidó hajtja a nőt is, mint a férfit, hiszen Freud csak egyféle libidót ismer el. A freudi pszichoanalízisben így végső soron a női mozgatórugók és vágyak kérdése többszörösen tisztázatlan fejezet marad, amivel Lacan fog a 60-as évektől kezdődően egyre komolyabban szembesülni.

A Lacan-féle szexualizációs táblázat nem Freud doktor Ödipusz-sztoriját meséli újra. Egy másik történetet mesél el, egy másik freudi sztorit, a *Totem és tabu*-ban szereplő ősapa mítoszáét, egy „orángutánét”, mondja Lacan – lám, King Kong visszatér – akire egyszerre gondolhatunk úgy, mint egy totemállatra, Istenre, alfahímre, „superman”-re és gátlástalan örültre, aki nem ismer határokat és mindent megenged magának. A logikai táblázat férfi és női oldalán egyaránt megtalálható Φx függvény ugyanakkor magában foglalja, némi revízióval, a teljes Ödipusz sztorit is, lévén „[...] Φx azt a funkciót jelöli, amit kasztrációnak nevezünk.”¹⁴ Az ősapa mítosza szerint az orángután gátlástalan türannosz, aki az összes nő fölött – értsd: a teljes élvezetmennyiség fölött – rendelkezett, és miután a fiai fellázdáltak ellene és lemészárolták, mementóként mindenkire érvényes törvényként rögzítették, hogy a továbbiakban csak az lehet a közösség tagja, aki nem lép az ősapa útjára, azaz nem lép fel a totális élvezés igényével. Ez a kasztráció: „A kasztráció azt jelenti, hogy az élvezetet meg kell tagadni ahhoz, hogy eljuthassunk hozzá a vágy Törvényének fordított skáláján.”¹⁵ A *social contract* volta-

- 13 Uo. 376, 716-717. Vö. Freud-nak a jegyeséhez írt levelével arról, hogy milyennek kell lennie egy jóra való feleségnek: „[...] a nők helyzetének bizonyosan azonosnak kell lennie azzal, ami gyermekkorában volt, egy imádott drágaság (angyal porcelándísz, imádnivaló bútordarab), és érett korában, egy szeretett nő.” Idézi Lacan: *Séminaire 6 – Le désir et son interprétation: 1958-1959*. 1958. december 7.
- 14 Lacan: *Séminaire 19bis – ...Ou pire: 1971-1972*. 1971. december 15.
- 15 Lacan: *Subversion du sujet et dialectique du désir*. In uő: *Écrits*. Éditions du Seuil, Paris, 1966, 827.

képpen egy kasztrációs paktum. Pontosan ez a freudi mítosz értelme: egy sztori a modern normalizáló-neurotizáló társadalom lélektani meg-alapozására. „A *Totem és tabu* egy mítosz, talán az egyetlen mítosz, amelyre modern korunk képes volt. És az egészet Freud találta ki.”¹⁶

A lacani táblázat bal oldalán a felső két formula ezt a mítoszt önti logikai formába: 1. *Létezik x, amely nem tartozik Φx alá.* Létezik olyan lény tehát, aki nincs alávetve a fiak által bevezetett törvénynek, aki nem mond a törvényre. Ez a törvény, a férfi közösség alapító törvénye a táblázatban a Φx fallikus funkció. A Φx hatálya alól kibúvó lény maga az isteni orángután, aki jelenleg már csak mementóként, intő példaként, törvénysértésként, s végül, de nem utolsó sorban a tiltással felszított vágy kéjelgő fantáziájaként funkcionál: ő jelöli a határvonalat, amelyett ha egy férfi átlép, azzal végleg kizárhatja magát a közösségből. A férfi közösség minden tagja köteles ugyanis alávetni magát a fallikus funkciónak, azaz: 2. *Minden x-re Φx .* Minden férfi a Φx hatálya alatt áll, köteles felesküdni a „férfiklub” szabályzatára. A férfiklub bejárata fölött a „Belépés csak kasztráltaknak!” felirat díszlik.

A fallikus funkció tehát a férfiklub csoportképződési elve a „Légy férfi!” univerzális törvénye szerint, amely egyben betiltja és szankcionálja a „superman” gátlástalanságából eredő túlzásokat. A Φx funkciója a túlzások lenyeseése, a gátak felállítása és kikényszerítése az Imaginárius, Szimbolikus és Valós mindhárom területén, röviden: a kasztrálás. A fallikus funkcióval a belépők felvállalják a „mi, férfiak” csoport-identitást: mi, férfiak, akik folyamatosan megfelelünk a „Légy férfi!” normatív törvényének, mi, akik nem hisztizünk, nem szenvedünk, mi, akik fegyelmezik magukat, akik zokszó nélkül korlátozzák vágyaikat, akik nem ragadtatják túlzásokra magukat, akik tudnak viselkedni, fogszorítva helytállni, akik őszinték, akik igazat felelnek mindig, ha kérdezik őket, akik rendíthetetlenül hisznek az igazságban, készek az életüket áldozni érte. Ha valaki – legyen bár biológiailag nőnemű – interiorizálja és követi ezeket a normákat, azonmód a férfiklubon, azaz az emberi klubon belülre kerül. Ezek mindenkire, a klub minden tagjára érvényes normák, hiszen a klubot az univerzalitás és a totalitás logikája tartja össze.

A klubtagsággal nyilván előnyök is járnak: hatalom, presztízs, dominancia. A klubtagok *falloszok* – irigylendő, kívánatos, vágyinivaló, társadalmilag elismert szereplők, akik szert tettek arra a jogra, hogy *valakik* legyenek, akiknek van *nevük*, van *szavuk*, és akik, nem utolsó sorban, amolyan jó partik. A klubban nevek, névértékek forgolódnak, és amikor egy nő arról dönt – Jules Barbey d’Aurevilly novellái jó példák erre –,

16 Lacan: *Séminaire 7 – L'éthique de la psychanalyse: 1959-1960.* 1960. március 16.

hogy bosszút álljon-e vagy sem a gyűlölt férfin, akinek történetesen a nevét viseli, latolgatásának alapját a *név* bemocskolásának vagy szeplőtelen megőrzésének dilemmája képezi.¹⁷ Íme, a polgári reprezentációnak a XVIII. század derekától formálódó játéktere, melynek szennyesét a *le petit bourgeois viennois* Freud derítő és ülepítő telepe veszi majd kezelésbe.¹⁸ A férfit a klubtagsága emeli fallosszá, ezt szimbolizálja a Φ a lacani táblázat második sorában; ugyanakkor a klubba csak kasztrált alanyként, normalizált-neurotikus szereplőként, vagyis \mathcal{S} -ként (sorompóval átszelt szubjektumként) nyerhet felvételt. Így a fallosz és a fallikus funkció antinomikusan állnak szemben egymással a férfi logikán belül, olyanpíra, hogy ez az antinómia lesz az, ami a szubjektumot az \mathcal{S} metszővonalára mentén kettéhasítja: a Φx a kasztráláson keresztül ruházza fel az alanyt Φ -vel, a Φ viszont a lehetséges elvesztése keltette szorongáson keresztül lohad le Φx alá. A férfilét így a fallosz körbehordozása, s egyben e körmenet legkevésbé sem férfias kiszolgálása. A fallikus funkció által kiutalt fallosz ezen a módon az élvezés gátak közé terelt formáját biztosítja, pontosabban fogalmazva, ígéri – hisz nyelvi formáról van szó – a klubtagoknak: a betiltott excesszív élvezés helyett szórványos, időben és térben megadott, ezzel-azzal, itt-ott, ekkor-akkor megvalósuló élvezést, vagyis a szimbolikus rendben kiporciózott élvezést. A klubtagok a tagságukból eredően, és nem saját jogon falloszok, azaz egyedül azáltal, hogy birtokba veszik a klub által rendelkezésükre bocsátott viszonylagos, ismétlődő, ideiglenes vágykielégülést biztosító masinériát: a nyelvet, a beszédet, és rajtuk keresztül a jelentéseket. Minden szimbolizáción keresztül elért értelem a klubtagot megillető vágykielégülés, s minden nyelvi megfogalmazás, kifejezés jogosan bezsebelt élvezet. A birtokba vett nyelvvel így a klubtag szimbolikus élvezet, vagyis az élvezeteit *jelentések formájában* kapja meg. Klubtagnak lenni élvezetet jelent, és a klubtagság jelentése – maga a póre jelentés és e jelentésben tetszelgés – élvezetet kelt. Az ilyen jellegű élvezeteket nevezi Lacan összefoglalóan fallikus élvezésnek (vagy olykor szemiotikus élvezésnek).

De miért a fallikus attribútum körül forog minden? Amikor Lacan fallikusnak nevezi a funkciót, a freudi szexualizációs elmélet azon mozzanataihoz kapcsolja, ahol péniszről esik szó: a fiú kasztrációs fenyegetéséhez, e fenyegetés elhárulásához az apával kötött paktum révén, a lány

17 Madame Savigny a név megőrzése miatt tesz le arról, hogy bosszút álljon az őt megcsaló és megmérgező férjén a *Boldogság a bűnben* című novellában; míg az *Egy asszony bosszúja*-ban Madame d'Arcos da Sierra-Leone magán a néven vesz bosszút férje ellen azzal, hogy ötfrankos ringyónak áll.

18 A „bécsi kispolgár” titulussal Lacan kedveskedik Freud-nak, ld.: Lacan: *Séminaire 8 – Le Transfert: 1960-1961*. 1961. május 3.

péniszirigységéhez, és a majdani anya fiúgyermekéhez való viszonyához, akiben az oly vágyott péniszt végre birtokba veheti. A pénisz már a freudi sztoriban sem korlátozódik a férfi ivarszervre, hiszen e testrészt *sze-replő* is, amely komplex *szerepet játszik* a történetben. Az egyiknek van, a másikkal nincs; akinek van attól elvehető, ezért a birtokosa szeretné bebiztosítani magának; az apának, akinek van, hatalmában áll elvenni; akinek nincs, szeretné megszerezni és bebiztosítani magának. A pénisz szerepe olyan, mint a pénzé a merkantilizmusban: egyenlőtlen eloszlású érték, amit minden állam szeretne magáénak tudni és megfelelő stratégiákkal bebiztosítani a többiekkel szemben. Ahogyan a merkantilizmussal szembeni kritika a roskadásig teli kincstár imaginációjáról a pénzre mint értékjelre való áttérésben fogalmazódott meg, úgy tér át a lacani kritikái elmélet a pénisszel kapcsolatos freudi fantáziákról a szimbolikus péniszre, a vágyak netovábbjának szimbólumára, amely már a biológiai ivarszervre visszavezethetetlen, a társadalom szimbolikus terében megalapozódó *jelentő*.

E szimbolikus térben a fallikus funkció iktatja be a falloszt, amely mint láttuk, ambivalens funkció: tagadva állít, gátolva erektál, kasztrálva potencializál. Ez az ambivalencia, mintegy kivonva, körüllengi a klasszikus (görög, római, egyiptomi, indiai) ithüfallikus reprezentációkat is. „Ami a falloszban kifejeződik, az az életben legtisztább formában megnyilvánuló todulás, ömlés, nyomulás [...] – mondja Lacan. Az élet világának mondhatni privilegizált tárgya ez, amely a görög megnevezésében rokon mindazzal, ami folyik, nedvedzik, élettől duzzad, így akár magával a vénával is, hiszen úgy tűnik azonos a szó gyökere a falloszéval.”¹⁹ Az élet korlátlan bőségét, túlcsonduló gazdagságát reprezentáló meredő pénisz valóban csak *isteni* szerv lehet, hiszen bár kasztráltan áll előttünk, lemetszve a férfitestről, így arról a gátlásról, ami a férfitestben a pénisz merevedésének előfeltétele – a vér kiáramlását akadályozó izomgátlásról –, mégis duzzadóan, kicsattanó egészséggel meredezik. A férfierő megtisztítva a gátlásos férfitől: ezt mutatja fel az ithüfallosz lehetetlen alakzata. A felhorgadó pöcök így viszont groteszk módon a férfilétből kiküszöbölhetetlen gátlásosság mutatója is egyben, ahogyan már önmagában az a tény, hogy az erogén zóna lokalizálódik egy szűk testi területre, ahelyett hogy a teljes testre kiterjedne, a poszt-ödipális férfi konstitúciójára mutat rá, más szóval a fallikus funkcióra, amely a férfi konstitutív gátlásait működteti.

Mit mond ezek után a szexualizációs táblázat női oldala? Két szabályt: 1. *Nem létezik x, akire ne lenne érvényes Φx* . Vagyis nincs olyan nő, aki ne lenne alávetve a Φx fallikus funkciónak. A nemek genezisében

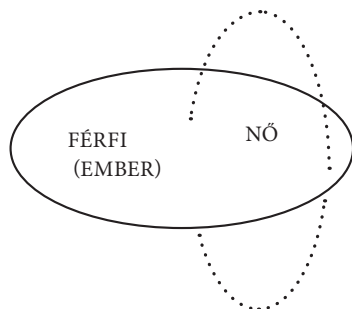
19 Lacan: *Séminaire 5 – Formations de l'inconscient: 1957-1958*. 1958. április 23.

tehát nő és férfi egyaránt a fallikus funkció hatálya alatt jön létre. Említettük már, a nő is belép a férfiklubba, az emberi klubba, azon egyszerű oknál fogva, hogy ő is megtanul beszélni és részévé válik a társadalomnak. Ugyanakkor a női szexualizáció másik szabálya szerint: 2. *Nem minden x-re érvényes a Φx* . A második szabály láthatólag ellentmond az elsőnek, ám ha Lacan instrukciói szerint olvassuk, vagyis a benne szereplő „nem-minden” kvantort a női individuáció jellegzetes vonásaként értjük meg, az ellentmondás eltűnik. A második szabály ekkor ugyanis azt állítja: a nem-minden nőre, a nem totalitásként képződő nőre érvényes a Φx . Vagyis a nő olyan individuum és a női nem oly módon individuált csoport, amely – szemben a férfiklubba tömörült férfakkal – nem egy univerzális törvény által létesített közösségként jön létre a fallikus funkció égíse alatt. Az univerzális kvantor tagadása így magára a női individuációra, erre az imperfekt individuációra vonatkozik: a nő nem totalitás, nem körülhatárolt egész, *nem-minden*. Bár az első szabály szerint a nők kivétel nélkül alá vannak vetve a fallikus funkciónak – a nőknek nincs kivételes orángután nőstényük –, a női létmódot mégsem kanonizálja univerzális törvény, mint a férfiaknál, ezért e létnek, pontosan amiatt, hogy ebben az esetben nem tudunk rámutatni kivételre, háttérre, a kivétel-nélküliséget jelölő szimbólumra, nem lesz pereme: a női lét átnyúlik egy olyan fekete gazdaságba, amely a törvénykezés és a szimbolizáció eszközeivel letapogathatatlan.

A nő egyszerűbben fogalmazva úgy tartózkodik a férfiklubban, hogy a klub szabályai nem rendezik teljes körűen tartózkodását. Mivel a nőben az, ami őt nővé teszi, pontosan ez a szabályozatlanság, ez a megragadhatatlan eltérés, ahogyan ad hoc árnyalatokkal, szeszélyes al-lűrökkel kicsusszan a szimbolikus kodifikáció szorításából, ezért ennek értelmében joggal állítja Lacan, hogy a nő *lényegében* nem létezik. A nő létezik és szimbolikusan megragadható mint ember, de nem létezik és szimbolikusan megragadhatatlan mint az embertől *leheletnyi ellibbenés*, ami a nőben a *par excellence* női. Ily módon viszont a női pozíció kasztrációs szabálya átfordítható egy pozitív jellemzőbe, amit Lacan meg is tesz azzal, hogy az első szabály első negációját a női létmódba beemeli: „[...] a negáció leírható úgy, mint a kasztráció tagadása, visszautasítása, mint egy *nem igaz, hogy* a kasztráció ural mindent.”²⁰ A nő úgy létezik, hogy létében – szemben a férfiéval – nem a kasztráció ural mindent. A férfi, mivel *tout*, teljesen, a nő, mivel *pas-tout*, nem-teljesen kasztrált. Ezért a nő valójában közelebb áll a gátlástalanul élvezkedő orángutánhoz, mint a férfi, amivel egybecseng a női és férfi létbe egyaránt

20 Lacan: *Séminaire 19 bis – ...Ou pire: 1971-1972*. 1971. december 15. Vö. *Séminaire 21 – Les Non-dupes errent: 1973-1974*. 1974. június 11.

belekóstolt Teiresziasznak az a kijelentése, hogy a nőnek a férfihoz képest kilencszeres élvezetben van része. A fallikus funkción belül imperfekten individualódó nő túlcserél a fallikus funkción, és ezzel a férfiklub terén, valahogy így:

Mivel a fallikus funkciónak nem teljesen alávetett, a nő nem is *szubjektumként* (\mathcal{S}) jön létre, mint a férfi, hanem egy lazább, oldottabb, szétesőbb alakzatként, amit Lacan a táblázata második sorában az La szimbólummal (vagyis az áthúzott *La femme*-mal) jelöl. Bár a nőnek be kell tennie a lábát a férfiklubba, be kell lépnie a szimbolikus rendbe, így ő is áthúzással jön létre, ám mivel nincs teljesen meghatározva a fallikus funkció alatt, nem \mathcal{S} -ként, hanem La -ként jön létre. Az La azt is szimbolizálja ezzel, hogy nincsen második nem. „Nincs második nem attól a pillanattól fogva, hogy a nyelvi funkció belép”, állítja Lacan, kifejezetten Simone de Beauvoir második nemére célozva.²¹

Beauvoir az 1949-es könyvében az európai civilizáción feminin pillantással végigtekintve mutatott rá, hogy kultúránkban a nő nem csak a férfi szemével nézve *a más, a másik, a másodlagos*, hanem a saját szemében is az: önmagát is mint másodikat, furcsát, kivételeset, a szabályostól eltérőt érti meg. A nő a „más vagyok, mint ők” tapasztalata. A *második nem* feminizmusa ekkor két dolgot jelenthet. Vagy azt, hogy a bipolaritás struktúráján belül valamiféle aritmetikai művelettel a másodikat az elsővel egyenlővé tesszük (egyenjogúsítás), vagy akár a sorrendjüket is

21 Lacan: *Séminaire 19 – Le Savoir du psychanalyste: 1971-1972*. 1972. március 3. Simone de Beauvoir 1948-ban *A második nem* című könyve megjelenése előtti évben Lacan doktorral akart konzultálni a téma pszichoanalitikai kérdései kapcsán. Mivel Lacan minimum 5-6 hónapos felkészítést látott indokoltnak, amire Beauvoir-nak nem volt ideje, a konzultáció elmaradt. Beauvoir szövege így a lacani gondolatokból csak a tükör-stádium ismertetésére szorítkozik. Lacan a 70-es években már a szöveg ismeretében nyilatkozik a beauvoir-i feminizmus mint pszichológiailag alátámaszthatatlan elmélet ellen.

megfordítjuk (női felsőbbrendűsítés). Vagy pedig azt, hogy ugyancsak a bipolaritáson belül a két nemet minőségileg különítjük el, és helyezzük egyben mint minőségeket egymás mellé (jin-jang, Vénusz-Mars, piros-kék, mint egymás inverzei vagy komplementerei). Mindkét megoldás a bipolaritásra épül, és a második nem lényegi szabályszerűségei mindkétben autark módon szimbolizálhatók.

Lacan a lehető legegyszerűbb ellenvetéssel él: attól fogva, hogy a nyelvi funkció belép, a struktúra csak egypólusú lehet. Hiszen *egy* nyelv generálja *egy* klubon (a férfi = ember klubon) belül a férfit és a nőt, mint beszélő, tehát hasadt, tehát kasztrált lényeket. A nemek logikája „[...] nem működhet poláris tagokban [...]”, csakis „[...]” egyetlen tagban, amely az eredeti tag, nevezetesen a hiánynak, a lényegi mínusznak az árnyalata, amit kasztrációnak nevezünk, és ami nélkül ezen a téren logikailag semmi sem működhetne.”²² Következésképpen a női más milyenség a férfi = ember eleve részrehajló szimbolikus általánosságából *kivonódva*, tőle *eltérésben*, és nem saját jogon konstituálódhat csak – ami egyébként megegyezik a *beauvoir-i* „más vagyok, mint ők” női tapasztalatával. Ha a nő nem képes lenne – és persze miért ne lenne képes? – önmagát aritmetikailag második nemként, vagy kvalitatíve „a Nő” nemeként megszervezni, megjelölni, szimbolikusan reprezentálni, azzal nem tenne mást, mint a férfi logika mentén, a *Légy nő!* Imperatívuszával fogná össze e csoportot. Ekkor azonban amilyen mértékben beivódnának a női létezéssel kapcsolatos klubszabályok és felszólító módok (vállald nőiességed!, teljesítsd ki női mivoltod!, lépj fel a nemi megkülönböztetés ellen!, ne légy a szexizmus, a család, az anyaság rabszolgája!), oly mértékben neurotizálná is magát a felszabadított nő²³; és ami rosszabb, tüntetné el ezzel azt a szimbolizálatlanságból nyert mozgásterét, amely révén – és csakis e révén – a nő minden bipoláris struktúrában elgondolható alteritásnál radikálisabban *másabb* a férfinél. Lacan doktor szerelmes levele ugyanis e más iránti szerelemről tanúskodik, és ha nincsen szexuális viszony férfi és nő között, az csak a szexuális differenciában fellépő eme radikális, viszonyíthatatlan másnak köszönhető:

22 Lacan: *Séminaire 16 – D'un Autre à l'autre: 1968-1969*. 1969. március 12.

23 Csak egy példa, Lacan is hivatkozik rá (*Séminaire 13 – L'objet de la psychanalyse: 1965-1966*. 1966. április 27.): amilyen mértékben tematizálódott kultúránkban – s került át ezzel a szimbolikus rendbe, következőképpen az imperatívuszok közé is – a nő élvezés és az orgazmus távolról sem egyértelmű, sem nem szükségszerű kapcsolata, oly mértékben jelent meg a nőkben az elvárt orgazmussal kapcsolatos szorongás és az elmaradt orgazmus miatti frusztráció. A szimbolizált orgazmuspontok felszaporodása a női testben így akár összességében a női élvezés csökkenéséhez is vezethet.

Nincs szexuális viszony, és ha ez valahol igazolódik, szép csendben, az analízisben, az a nő, akiről nem tudjuk, hogy kicsoda-micsoda, aki a dobozban rejlő ismeretlen, akit csak, hál' Isten, reprezentációkon keresztül ismerünk, hiszen nyilvánvaló, hogy amióta világ a világ, csak így ismerjük őt. [...] És most nem az a kérdés, hogy a nők el vannak-e fojtva, hanem az, hogy a Nő mint olyan nincs-e elfojtva, és pedig – miért ne? – nincs-e elfojtva magában a nőben. Ez a diskurzus nem férfiközpontú. A Nő a maga lényegében, ha van ilyen, persze semmit sem tudunk róla, ugyanúgy el van fojtva a nőben, mint a férfiban, ráadásul kétszeresen is. Először azért, mert a reprezentációjának a mintaképe elveszett, nem tudjuk, hogy mi is a nő. Másodszor meg azért, mert ha e mintaképet visszakeressük, az *Verneinung* [tagadás] tárgya, hiszen mi más jelleget tulajdoníthatunk neki, mint azt, hogy nem rendelkezik azzal, ami éppenséggel soha szóba sem jött, hogy a nő sajátja volna. Mindazonáltal a freudi logikán belül a nő csak ebben a perspektívában jelenik meg: egy inadekvát mintaképként a fallosz oldalán, és a tagadásaként annak, ami az övé, vagyis ama valamivel való összetartozásának a megerősítéseként, ami talán a nő mintaképe, de amihez semmi köze sincs. Így ez önmagában egy egész kis logikai leckét adhat nekünk, beláttatva, hogy ami e logikai együttesből hiányzik, az éppenséggel a szexuális jelentő. Ha majd Deleuze-t olvasnak, [...] a strukturalizmus lényege, mondja valahol, [...] a lényeg nem más, mint a jelentő-láncon ez a hiány, ez a fehér folt, amelynek következményeként a jelentett láncon belül bolyongó tárgyak jelennek meg. Ilyen bolyongó tárgy például egy csinos kis felfújott hólyag, egy luftballon, rápingált két szemmel és kis bajusszal. Ne higgyék, hogy ez a férfi. A nőt írtam le, hiszen ez a megfoghatatlan nő, akit mégiscsak így látunk nap mint nap járni-kelni közöttünk; és ez az, ami megértetheti velünk az ezzel kapcsolatos viszonylagosságot, azt, hogy ez az így lehetne akár másmilyen is. Egy kevésbé logikai korban, a történelem előtti időkben, amikor talán még nem volt Ödipusz-komplexus sem, kicsiny szobrocskákat készítettek a nőkről [...]. Itt már nincs hólyag, nincs szem, nincs bajusz, itt elképesztő fenekek vannak, ilyen a prehistorikus Vénusz kompozíciója. [...] Ez kevésbé andromorf. [...] A reprezentáció mintaképe másmilyen volt, mint nálunk. Nem egy, vagy két luftballon volt. [...] Ez azt bizonyítja, hogy a reprezentáció mintaképe korszakról korszakra eltérő lehet.²⁴

- 24 Lacan: *Séminaire 16 – D'un Autre à l'autre: 1969-1970*. 1969. március 12. A Lacan által említett *Verneinung* Freud *Die Verneinung* (1925) cikkére utal, ahol a beteg háritási mechanizmusait elemezve írja Freud: „A tagadás az elfojtott tudatosulásának egy módja, voltaképpen már az elfojtás megszűnése [*Aufhebung*], bár nyilvánvalóan még nem az elfojtott elfogadása.” Deleuze kapcsán Lacan az általa lelkesen olvasott *Différence et répétition*-ra és a *Logique du sens*-ra utal, amelyekben Deleuze a strukturalista eljárások szintézisére is kísérletet tesz.

A hiányzó szexuális jelentő tehát: ekörül forog minden. A kérdés körül: mi teszi a nőt nővé? A rendszeresen visszadobott női mintaképek körül. A pingált szem, rúzsos ajak, a mellek, a fenék, a méh, az anyaság, a női lényben rejlő különleges valami, ez vagy az, ami megkülönbözteti a nőt a férfitől? Sem a nő, sem a férfi nem igazán tudja elkötelezni magát egyetlen női attribútum mellett sem, lévén az, ami a nőt nővé teszi, nem szimbolizált, nem áll rendelkezésre szexuális jelentőként. És pontosan ez az, ami a nőt nővé teszi! A freudi *Was will das Weib?* zsákutcába torkolló kérdése, melynek fonalát Lacan veszi fel a 60-as években, így talál kiutat a zsákutca affirmációjaként. Mit akar a nő? *Legfőképpen azt, hogy ezt a kérdést ne tegyék fel neki!* Ne tegye fel a férfi, hiszen e kérdés már önmagában a drágalátos hím csúfos bukását jelenti, akitől azt várna a nő, hogy magától kitalálja és valóra váltsa, már ha igazi férfi, a legtitkosabb vágyát... És ne tegye fel a nő, önmagának sem, azaz maradjon meg a joga ahhoz, hogy ne tudja, mit akar, és hogy mást is akarjon, mint amit akar. A kérdés így, fel nem tett formájában válik relevánssá, hiszen a titkos jelenléte, s egyszersmind a kikényszerítésével szembeni elutasítás és értetlenség a női létmód valódi gazdagságának a forrása. A nő megjeleníti a férfi előtt a női mintát, ám amikor a férfi, tudatlanságában lelepleződve, e reprezentáció mögötti vágyat próbálja vallatóra fogni, verifikálni, az, akinek semmi köze e reprezentációhoz, őszinte érdektelenséggel, ásítozva hallgatja már őt, amin azért sem kell csodálkoznunk, hiszen az *La* individuációról tudjuk, hogy a nőnek van egy oldala, amely amúgy tökéletesen közömbös a férfi iránt.

A férfi és a nő különbsége a szexuális jelentő hiánya miatt nem relatív, szimmetrikus különbség, hanem abszolút, aszimmetrikus különbség, azaz külső semleges nézőpontból elgondolhatatlan differencia, amely magukba a differenciális tagokba van immanensen belekódolva, nem pedig egy rajtuk kívüli határvonalba, szimmetriatengelybe, vagy relációba. „Férfi és nő csak akkor érti egymást, ha nem egy nyelven beszélnek”²⁵, mondja Lacan, ám ha nem értik egymást, ha már kitört a csetepaté közöttük, nincs nyelv, amelyen békét köthetnének egymással, hiszen önmagában a közös tárgyalási nyelv felajánlása egyoldalúan a férfi = ember területéről érkezhethet csak, és ez az uniszónó végleg zátonyra futtat minden kommunikációt. A férfi-nő viszony embertelen viszony, a szó minden értelmében. Nem lehet emberi értékekre, alapokra, minimumokra (szeretetre...) apellálni, mert minden ilyen hivatkozást azonnal semmisnek nyilvánít a különbség ereje. Egy viszony, amelyet a viszonyulásra tett pusztá kísérletek lehetetlenítenek el, és amely ugyanakkor ezek nélkül semmis. Egy viszony más szóval, amelynek a tagjai

25 Lacan: *Séminaire 19 – Le Savoir du psychanalyste: 1971-1972*. 1972. június 1.

arra vannak kárhoyztatva, vagyis abban a szerencsében részesítettek, hogy meg-megújuló leckéket vegyenek a lehetetlenből. Miért ne?

A férfiklub normalizált. A férfiaság normáinak betartását mind a klubon belüliek, a férfiak, mind a klubból ki-be libbenő nők számonkérhetik a férfin. E tekintetben a férfi az, aki számonkérhető, bár-mikor törvény elé citálható. Nyilván a férfiaság kérhető számon rajta: Milyen férfi vagy te? A férfiklub törvényei a *férfi jelentőt* kodifikálják és a klubtagoknak kötelessége e jelentőnek megfelelni, hacsak nem akarnak a fenti kérdés formájába verbális kasztrálás alanyai lenni. Mivel a női pozíció túlcsoordul a férfiklub szabályozóin, ezért a nő igazából a legjobb helyzetben van ahhoz, hogy részleges kívülállóságából erényt kovácsolva éppen ő kérje számon a férfin a férfiaság normáit. „Uralkodjék magán! Legyen férfi!” – fedtte már Lotte a klubból dezertálni próbáló ifjú Werther-t. Az igazat megvallva a számonkérés roppant élvezetes játék is lehet a nő számára az amolyan *friends with benefits* helyzetekben. Férfi és nő szeretkezik, csaj felül, srác alul:

Srác (őszinte kíváncsisággal kérdezi, hiszen az igazságot firtatja): Szeretsz felül lenni?

Csaj (lezseren, unottan válaszol, ő elejétől fogva játszik): Igen, egész jó...

Srác (megint őszinte vallomással): Valahogy nem érzem magam pasinak...

Csaj (kioktató hangon leteremti): Egy pucér csaj fekszik rajtad, és te nem érzed magad... pasinak?!

(A „milyen férfi vagy te?” kérdése.)

Srác (megint az igazsághoz hűen, tényszerűen beszámolva): Nem nagyon...

Csaj (tanító néni a hülyegyereknek): Biztos, hogy ezt akartad mondani?!

Srác (már dühösen): Igen, ezt érzem!

Csaj (gúnyosan leteremti a srácot az érzelmi kitörésért): Jól van, nyugalom, óriás bébi! Gyorsváltás!

(Megint a „milyen férfi vagy te?” számonkérés. A nő irányít, megfordulnak.)

Csaj: Így már macsósabb. Na, tedd be!

Srác: Ez nem vicces!

A csaj élvezettel vigyorog vissza: Csak egy kicsit...

A srác ráhagyja, hiszen végül is tényleg igaza van: Egy kicsit...

A nő kezdeményez, irányít, értékeli és bátran felülbírálja a férfi reakcióit. Ő végig a férfi számon-kérhetőségével, klubtagságával játszik. A férfi nem játszik, hiszen ő nem játszhat a klubtagsággal. Neki „hősiesen” tartania kell magát a Légy férfi!-hez és az igazmondás szentségéhez. Ő tehát

mindvégig alkalmazkodni fog a nőhöz, feltárulkozik, leplezetlen marad, igazat mond. Mindvégig szorult helyzetben van. A nő játszik, és ezt a játékot könnyen lehet, magánál a nemi aktusnál is jobban élvezni, hiszen eközben a férfi vágyával is játszadozik, és „a nő számára a Másik vágya eszköz – mire is? – arra, hogy élvezetének megfelelő tárgya legyen.”²⁶ A nő itt tehát nem is annyira vágyik a férfire, mint inkább élvezni annak vágyát, ahogyan felkelti, irányítja, hűti, hevíti, gátolja, kézben tartja, miközben egyszersmind szaván fogja és falloszon ragadja – íme, a Lacan által fallikusnak mondott élvezés nőt megillető része.

Abból, hogy a nő eljuttassa az igazság vallatójának szerepét a férfival szemben, ne következtessünk elhamarkodottan arra, hogy a nő számára csak a játszadozás, míg a férfi számára csak az igazságnak megfelelés számít. Nem. A nő azért játszadozhat egyáltalán a férfi igazmondásával, azért pozícionálhatja magát az igazság helyeként, mert számára az igazság a párkapcsolatban még a férfi klubtagságból eredő igazodásánál is jelentősebb. A férfival ellentétben ugyanis a nő számára a szerelem elválaszthatatlan az igazság kimondásától: „A férfi számára a szerelem az imaginárius kategóriájába esik, magától értetődő dolog, amiről fölösleges beszélni. A szerelem magától értetődik, mivel önmagában elegendő a férfi gyönyöréhez, és egyébként pontosan emiatt a férfi nem is ért belőle semmit. Ám egy nő számára máshogy történik mindez. Ha a férfinak magától értetődő, amiről fölösleges beszélni, mert a gyönyör mindent elfed, beleértve azt is, hogy nincs probléma a szerelmet illetően, a nő gyönyöre [...] nem magától értetődő, vagyis nem talál gyönyört a szerelemben anélkül, hogy ki ne mondaná az igazságot.”²⁷ Pontosán emiatt „[...] a férfi-nő viszonyban a nő a férfi számára az igazság pillanata [...]”, már csak azért is, „[...] mivel a férfi egész nevelése arról szólt, hogy az igazságnak megfeleljen.” Ezért „[...] bizonyosan sokkal könnyebb egy férfinak a rivalizálás terepén bármilyen ellenséggel megküzdenie, mint egy nővel, aki az igazság letéteményese.”²⁸

Tengernyi diskurzus van a nőről, amely csak ezt duruzsolja: a nőben a legellenállhatatlanabb szexepil az igazság, és a nő a férfi igazmondásával játszadozva éppenséggel a kíméletlen igazságot zúdítja a férfire. Emlékezzünk Ricardo-ra, aki egy szárnalmas kis hazugságot kért a rossz kislánytól, ám ő a vakítóan kegyetlen igazsággal kápráztatta el, a férfi leplezésével: Milyen naiv vagy, milyen álmodozó! A pszichoanalízis

26 Lacan: *Séminaire 10 – L'angoisse: 1962-1963*. 1963. március 20.

27 Lacan: *Séminaire 21 – Les Non-dupes errent: 1973-1974*. 1974. február 12. (Kissé módosítva – M. T.)

28 Lacan: *Séminaire 18 – D'un discours qui ne serait pas du semblant: 1971*. 1971. január 20.

a XIX. század végének ibseni légkörében érlelődött ki, mondja Lacan²⁹, és Ibsen *Nórája* már maga is erről szól, a női őszinteségről, az igazságot okádó nőről, és a képmutatásra rákattant, vak, álmos férfiről, aki egy baba-fantazmával akar együtt élni, és e pitiáner hazugságra paktumot kötni. Torvald nemcsak vak, de esze ágában sincs látni, visszamenőlegesen törvényesíteni akarja a vakságot, és ez az, amiért Nóra az igazsággal együtt az iránta táplált szerelmet is kiokádja. Egy évszázaddal korábban Jacques Cazotte *Szerelmes ördöge* – akinek *Che vuoi?*-át Lacan oly gyakran emlegeti – még csak az $\mathcal{S} \rightarrow a$ vektorról mesélt, a férfi fantázia hatalmáról a nőhöz fűződő viszonyában: még ha a férfi tudná is az eszével, hogy az előtte álló gyönyörű szerelmes nő valójában a tevepofájú Belzebub kivetülése, aki csúnyán rá akarja szedni, akkor sem tudna semmit tenni ellene, hogy a női látszat ne a *Mindent* jelentse számára, ami előtt leborul. A férfi gyógyíthatatlan hallucináló. A poszt-ibseniánus pszichoanalízis egy lépéssel tovább megy ennél, és már az $(\mathcal{S} \rightarrow a)$ (*La femme* $\rightarrow S(A)$) $\rightarrow (\mathcal{S} \rightarrow a)$ hurokról szól, vagyis arról, hogy a férfit illető igazság helyét – az $S(A)$ -t, ahonnet a férfi nővel kapcsolatos naiv fantáziálása, az $\mathcal{S} \rightarrow a$ lelepleződik – a nő fogja biztosítani a férfi számára, és a férfi innentől fogva erre kattant rá: az igazság a legerősebb szerelmi arkánum, Torvald szerelmi őrjöngéssel leborul az őt leleplező Nóra előtt. Egy naiv, nagy gyerek! Újabb századdal később a *Daydream Nation* kis limonádében egy diáklány évődik már ezekkel a szavakkal tanárával, Larry-vel, akit könnyedén az ujja köré csavar, és akinek utóbb a férfi elfogódottsággal vegyes büszkeséggel nyújtja át élete regényét, amelyben a lány főszerepet kap. Az igazság helye ezúttal sem késlekedik verőfényt lövellni a regényre és szerzőjére:

Végül Larry-t megmenti egy angyali lány szerelme, a múzsája lesz ez a lány, minden olyan férfi lucskos álma, akinek annyi az elvárása, hogy a szükségleteit kielégítsék. És akkor Larry tényleg annak a zseninek hiszi magát, akit kezdettől mocorogni érzett valahol legbelül. Nos, ez a Larry, sajnos, szemlátomást megrekedt egy visszataszító, önsajnáló, magányos férfilétben. És ha voltál ahhoz elég pofátlan, és elég rossz megfigyelő, hogy engem úgy ábrázolj, mint angyali, hibátlan teremtet, akkor bazd meg! Igen, bazd meg! Nem tudsz te rólam semmit! Azért hiszel angyalinak, mert mást se csinálunk, mint kúrunk, aztán bájolgunk, aztán kúrunk. Nem dolgom, hogy megmentselek! A saját életem főszereplője vagyok!

29 Lacan: *Séminaire 7 – L'éthique de la psychanalyse: 1959-1960*. 1959. november 18.

A lacani táblázat férfi és női logikája nem az üres papír neutrális fehérségén találkozik össze, hanem Larry elképedt arcán és elakadt hangján. Érdemes itt lassan haladni a motívumok sűrűjében. Az „angyali, hibátlan teremtés” kultusza, Lacan több ízben is foglalkozik a témával, a középkori szerelmi líra találmánya.³⁰ A *Minnesang* alkot a nőből nagybetűs Nőt, vagyis egy angyali sémát, ami a konkrét nőalakoktól függetlenül önálló életre kel. A trubadúr a Nőbe, vagyis saját szerelmi lírája teremtményébe szerelmes: íme, a kis *a* betű születési helye, amely $\mathcal{S} \rightarrow a$ viszonyként kerül be a lacani táblázatba, mint a férfi nővel kapcsolatos „lucskos álma”. A férfi elég pofátlan, és elég rossz megfigyelő, ám leginkább azért, mert esze ágában sincs megfigyelni a nőt, mert a nővel nem tud mit kezdeni, nem fűzi hozzá semmilyen viszony (az \mathcal{S} -ből, a férfi szubjektumból nem indul nyíl a *La femme* felé), csak a saját teremtményéhez, a Nőhöz kötődik. A *faire l'amour* a férfi számára poiészis, a Nőnek mint szerelmi műtárgynak, *objet a*-nak, a vágy titokzatos tárgyának az előállítás.

Másfelől ugyanakkor „[...] nagyon is ismert – mondja Lacan –, hogy a nemek közti csábítása legelterjedtebb módja az, amikor a férfi vágnak egy tárgyat kínálnak fel, a fallikus követelés tárgyát, amely soha le nem lohadva táplálja a vágyat: amikor a nő a női attribútumaiból előállítja a férfi mindenhatóság jeleit.”³¹ *Te csak lazíts, én csábítalak el!* – mondja a lány Larry-nek, rögvest elő is állítva ezzel a mindenhatósága jeleit, ami előhívja majd Larry-ből az *objet a*-t farigcsáló poétát, aki a nő fragmentumaiból összegyúrja önnön mindenhatóságának korrelátumát, az angyali Nőt. A poézis csapdája az, hogy ahogy Larry képessé válik az *objet a* megalkotására, válik ugyanabban a pillanatban képessé, mondhatni tehetségessé, egy benne magában felszakadó hiányra, amit kizárólag az *objet a* tölthet be. Ezt a visszahatást jelölhetjük $\mathcal{S} \leftarrow a$ szimbólummal.³² A poézis így fonákul magát a lyuggatott Larry-t is termeli, „a visszataszító, önsajnáló, magányos férfilétben megrekedt” Larry-t, aki – mivel innentől fogva valóban szüksége van, és pedig pontosan ebben a poétikus formában, pontosan erre a nőre – megajándékozta a lányt az angyali hibátlanság fantazmagóriájával. A lány azonban az $\mathcal{S} \leftarrow a$ vonatkozásból rögtön kiszúrja a lyuggatott Larry-t, a fantazma mögött álló

30 Ld. különösen Lacan: *Séminaire 7 – L'éthique de la psychanalyse: 1959-1960*. 1960. január 27. – március 9.

31 Lacan: *Séminaire 10 – L'angoisse: 1962-1963*. 1963. május 29.

32 Vö. e nyilatkat az $\mathcal{S} \hat{\Delta} a$ szimbólummal, Lacan: *Kant avec Sade* (1963). In uő: *Écrits*. i. m. 774. Ld. még Lacan: *Séminaire 9 – L'identification: 1961-1962*. 1962. június 20.: „[...] a vágyban a szubjektum nem más, mint az *objet a* kimetszése [...]”, vagyis „[...] amit a fantáziájában lát az maga az áthúzott S az *objet a* kimetszéseként.”

lyukas lufit, és ami rosszabb, azt is, hogy a heroikus *Minnesangere*kkal ellentétben, akiknél az *objet a*, az Imádott Dáma, elérhetetlen és elérni nem vágyott eszmény, a lyuk itt éppenséggel a dugaszát keresi az *objet a* formájában a nőben. Larry, Torvald, Ricardo maszkulin naprendszerük hiányzó bolygójába, a harmonikus férfilet zálogába, a visszaillesztendő oldalborda álmába szerelmesek. A harmonikus férfilet ezen „ártatlan emberi” igénye azonban, jól látjuk már, a mindenhatóság jelei ellen irányuló agresszió, vagyis a nő férfi viszonyával szembeni agresszió, ami nyilván mélységes kiábrándulást és dühöt vált ki a női mivoltában megálázott nőből. E poétákhoz, akik a nővel akarják megfizettetni a férfilet árát, a nőt nem fűzi semmilyen viszony, hacsak nem az, hogy megszorongassa és leleplezze őket: a bazd meg! már régóta lóg a levegőben. Te nem ismersz engem, ennél én többet akarok! Többet az $\mathcal{S} \rightarrow a$ Pygmalion-szerű viszonyánál, de többet magánál \mathcal{S} -nél is. Hiszen a *La femme* ugyancsak nem a férfi szubjektumot, hanem a Φ -t veszi célba a férfi helyén, illetve az $S(\mathcal{A})$ -t a férfi rubrikáján kívül. Mit jelent ez?

Első megközelítésben azt, hogy ha a férfi egy angyalról álmodozik, a nő sem éri be egy Istennél kevesebbrel. Ahogy George Sand írja egy szerelmes levelében itáliai kedvesének:

Gőgös vagyok és kemény. Jegyezd meg ezt, kedvesem, és ne bánts meg soha. Nem vagyok nagylelkű. Tudok nagylelkűen viselkedni, de a szívem nem tud könyörületet érezni. Vigyázz, lehet, hogy egyik napról a másikra elhidegülök tőled! Vigyázz! Szinte tökéletesnek kell lenned, hogy sokáig szeresselek és becsüljelek. Oh, milyen szép és nagy dolog a szerelem! A barátság lehet feledékeny és elnéző. A szerelem azonban hódolat, istentisztelet. És ha bálványom egyszer sárba hullt, nem tudom újra fölemelni és imádni.³³

E szerelmes levél, vagyis inkább szerelmi lecke, amelynek kioktató hangneme a rossz kislány orvosi utasításait idézik, egyszerre mutatja a nőt a Φ -hez és az $S(\mathcal{A})$ -hoz való viszonyában. A szerelmes szavak ugyanis, amelyek tökéletes ellenétben állnak a férfi fantáziálás glóriázó hangnemével, fallikus követelést, mi több, fenyegetést és leleplezést rejtenek magukban, s megint $S(\mathcal{A})$ felől, az igazság helyéről érkeznek: Istennek kell lenned! Ami annyit tesz, hogy e felszólítást leírva már sejtem – ezért figyelmeztetek –, hogy nem vagy az. Ám vigyázz, én csak egy Istennek tudok hódolni, Φ -nek a legmagasabb, ithüfallikus formájában, az isteni orángután formájában, akit mellesleg soha nem kellene figyelmeztetnem arra, hogy mindig többet akarok, mert már eleve többet nyújtana annál, amit képes lennék

33 George Sand 1834-ben kelt levele Pagello doktorhoz.

elviselni. Vagyis a szerelmes levél valójában egy szakítás: a bálvány sárba hullt, szívem nem tud könnyöretet érezni irántad, Φ -hez méltatlanhoz. Sand szerelmi diskurzusa se több, se kevesebb, mint kasztrálás.

Ha a férfiklub nyújtotta kiváltság volt az, hogy a klubtagnak *szava* van, a nő a szerelmi diskurzusával most magához ragadja a szót, elveszi a férfitől a szó jogát és a diskurzus úrnőjeként lép fel vele szemben: íme, a *La femme* $\rightarrow \Phi$ vonatkozás egyik értelme. Ami egyben azt is jelenti, hogy a férfiklub első szabályát (*Létezik x, amely nem tartozik Φx alá*) nem csak a férfikéz írja, hanem ott áll mögötte a nő is, aki jóformán diktálja a férfi oldalán ezt a szabályt: *kell, hogy létezzon ilyen x!* A kivételes férfi, az igazi férfi, az orángután, közismertebb formájában Don Juan – ízig vérig női fantázia, mondja Lacan. A teljes, kerek egész, kész férfi (a nő számára ugyanis ezt *jelenti* a férfi), akiben nem tátong semmilyen lyuk, aki nem kasztrált, aki képes úgy lelket adni, hogy nem veszíti el az övét, akit nem az $\mathcal{S} \rightarrow a$ hiú káprázat vet a női lét partjaira, hanem merő fölöslegként – és persze így a nő *valóságosságának* egyetlen bizonyítékaként – egyszer csak ott terem a nő ágyában. Senki sem tudja, hogy került oda. Egy biztos, nem a vágy kergeti a nők karjába, hiszen megint csak Lacan idézve: „Előfordul, hogy a nő azt érzi, hogy egy vágy centrumává vált, de higgyék el, ez az, amitől igazán menekülőre fogja!”³⁴ Csakhogy Don Juan sem fogja menekülőre a nő elöl, ami kisebbfajta csoda, egyben pedig a férfiklub női oldalról történő körbekerítése: Nem menekülhetsz előlem! Szükségem van a teljességre! A női szerelmi diskurzusban kikényszerített Φ ily módon a férfifalka kohéziójának a meg-megújuló biztosítéka – ezért is oly nagy dolog a szerelem, ahogyan George Sand állítja.

Vegyük észre persze azt is, és ennek nyomai már az *amour courtois*-ban fellelhetők, hogy éppenséggel az olasz amorózó $\mathcal{S} \rightarrow a$ nőidealizációja helyezte Sand-ot abba a Domina pozícióba, amely a nő minden szavát szentté teszi, a férfi ellenében. A diskurzus úrnőjeként Sand-nak jószerivel parancsokat sem kell osztogatnia, hiszen minden óhaja – a férfi oldalán – azonmód parancs, minden megnyilvánulása – a férfi oldalán – azonmód az igazság szikrája, és egyáltalán a női létmód – a férfi oldalán – azonmód szimbolikus kasztrálás. Azaz minden \mathcal{S} -re megy vissza, arra, hogy „[...] a férfi csak egy jelentő, ezért ahol a férfi játékba lép mint jelentő, a belépőjét csak *quo ad castrationem* teheti meg.”³⁵ A 19. századi irodalom tele van példákkal arra, elég csak Alexandre Dumas *Herminie*-jét felidézni, hogyan keresné a férfi az imádottja mellett az enyhet adó *causerie rêveuse*-t, ám nem talál mást, mint „perzselő szívet, amely nyitott a szenvedélyekre, de elzárkózik az érzelmektől.” A diskurzus úrnője soha nem mond

34 Lacan: *Séminaire 10 – L'angoisse: 1962-1963*. 1963. március 20.

35 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. január 9.

vigasztaló szavakat, soha nem tanúsít nagylelkűséget az érző férfi iránt, soha nem enyhíti a kasztrációs szorongását, hisz nem ez a dolga, csupán az – ami persze jóval több –, hogy *teljes körűen* léteztesse a perzselő igazság helyét, a vesébe látó tudás és a végső egzisztenciális megmérettetés helyét, amely hely ugyanakkor egyedül a férfi $\mathcal{S} \rightarrow a$ idealizációjának jóvoltából kerekedik oly traumatikusan hathatós totalitássá. Erről beszél Lacan az *Encore* szemináriumán, amikor ezt mondja, tömörítve idézem:

Az analízis feltárta előttünk, hogy létezik olyan tudás, amely nem tud magáról, egy tudás, amelyet a jelentő mint olyan hordoz. [...] A szubjektumok tudnak, ám végső soron nem tudnak mindent. E nem-minden szintjén nincs egyéb, mint a Másik, aki nem tud. Ez a Másik a nem-minden, amennyiben a nem-mindenben ő a nem-mindentudó rész. Így pillanatnyilag kényelmesebbnek tűnik őt kárhoztatni ezért, [...] csak épp senki nem vette még észre – ha a libidó kizárólag maszkulin, akkor a drága nő kizárólag onnan tehet szert tudattalanra, ahol ő egész, teljes, vagyis onnét, ahonnét a férfi látja őt. És mire használja a nő a tudattalanját? Arra, mint azt mindnyájan tudjuk, hogy szóra bírja a beszélő létezőt, jelen esetben a férfit, [...] azaz mint anya létezen. A nő tudattalan hatásokat kelt, de a nő tudattalanjáról – amiről végső soron elmondható, hogy a nő nem felelős mindenki tudattalanjáért, azaz végső soron a Másik miatt, akivel a nőnek dolga van, a nagy Másik miatt nem tud a nő semmit, hiszen a Másik olyannyira keveset tud, hogy már a létének az alátámasztása is igen nehéz – nos, a nő tudattalanjáról mi egyebet mondhatnánk, mint azt, hogy a szebbik nemnek nem épp a legszebb részét alkotja.³⁶

A nagy Másik, aki nem tud semmit, de mégis létezteti tudás-pozícióját, ráadásul a teljes tudás transzcendentális illúziójaként: íme, az $S(\mathcal{A})$, ahogyan a nő a Nő formájában megnyilvánítja a férfi előtt, aki fölött, mivel az teljesnek látja nőt, teljes jogú ítélőbíróként törhet pálcát. A nő nem kárhoztatható ezért az illúzióért, nem-teljességének a teljességre is kiterjedő nem-teljességéért, ahogyan a férfi sem kárhoztatható a Nőt kivetítő $\mathcal{S} \rightarrow a$ illúzióért, amely a férfi eredeti, gyerekkortól gyakorolt kasztrációjának a kompenzálása. Az illúzió strukturális. A szexuális differencia Árkádiája a $\Phi - a$ kapcsolat lenne, a Férfi kapcsolata a Nővel. Egy kapcsolat két bőség között, vágyak, hiányok, álmok, befogadás nélkül – *létrejönne-e egyáltalán?* Az illúzió győzelmét a lacani logika azért zárja ki, mivel a Nő csak a kasztrált férfi feltételével, a Férfi pedig csak a kasztrált nő feltételével vetülhet ki – ahol kasztrált férfi alatt a teljes joganlyt (\mathcal{S}), a kasztrált nő alatt

36 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. március 20.

pedig a nem teljes körűen szabályozott (így nem is teljesen jog-) alanyt (*Læ*) kell értenünk. A nő, legyen bár csak egy serdületlen Lolita, pusztán azáltal, hogy ki-be libben a férfiklubba, hogy *másként* tartózkodik ott, mint a férfi, másként, mert nem kodifikálja a klub szabályzata, máris Nő, és ha Nő, máris *quo ad matrem* bírja szóra, mit szóra!, vallomásra a férfiakat. Beismerő vallomásra, szerelmi vallomásra, hiányok és el nem követett bűnök bevallására. A férfi elkezdni feltárni és beismerni magát a nő színe előtt. Ez a vallomástételre készítető hatalom oly felkavaró tapasztalata a férfiléleknek, hogy a férfi hajlamos olykor a szerelem örvényét megpillantani benne. Ibsen *Hedda Gabler* drámájában van egy rövid párbeszéd Hedda és hajdani barátja, Løvborg között, amely éppen erről szól:

Løvborg: Semmi szerelem nem volt az irántam érzett barátságában? Egy szikrányi, leheletnyi sem?

Hedda: Nem hinném. Szerintem jó pajtások voltunk, két bizalmas barát. És főként ön volt egészen őszinte énhozzám.

Løvborg: Mert ön illyenné tett. Vallottam magamról önnek, beszámoltam csupa olyan dologról, amit akkoriban senki más nem tudott rólam. Ó, Hedda, miféle hatalom lakozott magában, hogy ilyen vallomásokra készítetett?

Hedda: Azt gondolja, hatalom volt bennem?

Løvborg: Mi mással magyarázhatnám? Hogy tudott csak úgy ülni és szóra bírni engem? Kifaggatni mindenféle dologról?

Hedda: És mi volna a válasza, Løvborg úr?

Løvborg: Hát épp ez az, amit visszatekintve nem tudok megérteni. Mondja, Hedda, nem volt szerelem a barátságunk legmélyén? Nem érezte úgy, hogy megtisztíthatna a szennyeimtől, ha gyóntatómmá tesszem önt? Nem így volt?

Hedda: Nem, nem igazán.³⁷

A párbeszédében csak a férfi vall magáról, a nő nem viszonzozza a vallomásokat, csak visszafogottan kérdez, moderál, hűt. Hedda nem faggatja a férfit, csak ül és szóra bírja, anélkül hogy tudná, és különösebben érdekelné, miféle hatalom lakozhat benne. Tudattalanul bírja szóra Løvborgot, „tudattalan hatásokat keltve”. Hedda nem tesz mást, mint létezteti a tudás helyét, és ha kérdez, Løvborg nem neki, hanem a tudás helyén tartózkodó Nőnek válaszol, aki a beszélgetés folyamán a férfi igazi partnere. A múltból kikristályosodó Nő, aki látja őt, felfogja őt, megtisztíthatja és megmentheti őt. A nőben rejlik *lélek*. A Másik, *aki tud*. Lám, most van először, hogy egy férfi egy nőre kifejezetten

37 Henrik Ibsen: *Hedda Gabler*. Ford. G. Beke Margit. Európa, Budapest, 1984.

az igazság kútfőjeként tekint, szinte követeli tőle a magára vonatkozó igazságot, és a nő alszik. Unatkozik. Fogalma sincs, mit kezdjen a vallomás tartalmával, hisz semmi nem felel rájuk benne. A Másik, aki nem tud. Aki csak egy üres hely. Aminek megvan a maga logikája persze: csak mert tartózkodó, lehet a nő az igazság helyén tartózkodó. Hiszen ha Hedda vallatóra fogná Løvborgot és igényelné tőle a vallomását, az igényeivel elfedné ezt a helyet, és a férfi nem gyónhatna a Nőnek, s talán azt sem hinné már ekkor, hogy szerelem van köztük. Ahogyan azt is nehéz megmondani, hogy a mentőangyal teljes visszautasítása, vagy az igazság helyének totális üressége-e az, ami kiváltja – a férfi *tout* konstitúciójában az egyetlen és teljességgel logikus – drámai végkövetkeztetést, Løvborg nem sokkal későbbi öngyilkosságát.

A vallomásra készítés a szerelem jele volna? Løvborg vallomásokat ad Heddának. Miről? Saját tökéletlenségéről, erről az el nem követett bűnről. Miért? Mert Heddának semmi szüksége e vallomásokra, nem vágyik rájuk. Íme, a szerelem lacani meghatározása: „A szerelem annyi, mint adni, amink nincs, annak, aki nem kér belőle.”³⁸ Nem, nem igazán, mondja Hedda. Lacan helyesbít, és mellé mondja: „Amikor azt adjuk, amink van, mindig csak szart adunk. Ezért amikor megpróbáltam önöknek meghatározni a szerelmet, ezért mondtam azt hirtelen ötlettől vezérelve, egyfajta flash-ként, hogy a szerelem az, amikor azt adjuk, amink nincs.”³⁹ Ettől a nincstől szerelmesedhetett meg Løvborg. Ha Hedda bármit vágyott volna adni magából Løvborgnak, csak szart adhatott volna, mert ha adni akarunk, szart adunk. Mivel nem vágyott erre, máris adta számolatlanul, amije nincs, máris fakasztotta, tudtán kívül, a szerelmet, Løvborgban, őiránta. Amit azonban nem tud ajándékként elfogadni tőle. Szubjektum ($\$$ vagy $L\alpha$) láthatólag nem tud szerelem kiindulópontja lenni, sem pedig végpontja lenni. Vagy ahogy Lacan fogalmaz: „[...] a szerelemnek nem alanyai, hanem áldozatai vagyunk.”⁴⁰ Ettől még persze semmi sem akadályozhatja meg a szubjektumot, hogy ne próbáljon örökké a szerelem kiindulópontja és célpontja, adományozója és adományozottja lenni. A szerelem örök és elpusztíthatatlan: *nothing destroys love*. Tudjuk azonban már, hogy ennek az állításnak van egy másik fele is, ami az elsőből következik és vele együtt érvényes: *love destroys everything*.

A $L\alpha$ femme, a női pozíció egy második megközelítésben már nem azért kapcsolódik $S(A)$ -hoz, hogy e diszkurzív pozícióból kinyilvánítsa

38 Lacan: *Séminaire 12 – Les problèmes cruciaux pour la psychanalyse: 1964-1965*. 1965. március 17.

39 Lacan: *Séminaire 13 – L'objet de la psychanalyse: 1965-1966*. 1966. június 15.

40 Lacan: *Séminaire 9 – L'identification: 1961-1962*. 1962. február 21.

a férfivel kapcsolatos igazságait, elvonultassa előtte az igazság helyét, vagy épp a szimbolikus kasztrálás pórázán rántson egyet. Az $S(A)$ a nő számára egy másik, talán még az előzőnél is fontosabb értelemben tiszta élvezkedés. És ha élvezkedés, akkor a nő itt magasról tesz a férfire, a falloszra, a szexuális differencia antinómiáira, vagy akár az igazságra. Pontosabban: az igazságot itt már kizárólag az élvezeti értéke méri, a gyönyörűség. Az élvezhetetlen igazságok a faszt érdeklik, a nőt nem. Valójában a nőn keresztül a férfi, Torvald, Ricardo, Larry is megízlelhette már ezt, abban a mazochisztikus kétérzésben, amelyben az igazsággal leforrázó nő részesítette őket, és aminek hatására, fejüket ütemesen falba verve, talán némi ízlés is kifejlődött bennük ezen a téren: az általánosságok íztelensége, a kivételek ízletessége, és végül az abszurd, a lehetetlen – ami ne feledjük, Lacannál a Valós – egyenesen a szaggató kéj. Ám a tiszta élvezés, vagyis e tisztán női élvezés területén a férfinak mint szubjektumnak nincs keresnivalója. Egyáltalán a szubjektumnak semmi keresnivalója itt, lévén „[...] a szubjektumnak mint olyannak nem sok dolga akad az élvezéssel.”⁴¹ Az élvezés a szubjektum homeosztatikussá egyensúlyát biztosító örömmel túlfut, más szóval a halál felé tart. Ilyen értelemben a legnagyobb gyönyör, amit valaki a másíknak adhat, a gyönyör útjában álló elemi akadály megsemmisítése: a szubjektumnak mint olyannak a tönkretétele. Ezért rebegnek hálát Ricardo ajkai szerelme szenttelen pinája fölött robotolva: „Sohasem fogom tudni megköszönni neked ezt a mérhetetlen boldogságot, rossz kislány.” Mert megsemmisíti őt, mert tönkreteszi az életét, és nem mert a szexuális kéj csúcscsaira juttatja, hálás a legnagyobb gyönyörért a lánynak. Ám a lány ekkor már mit se tud a fiúról, távol van tőle, s teljesen elmerül a saját gyönyörében: „Éreztem, ahogy egyre jobban távolodik tőlem, a Russel Hotelől, Londontól, és olyan intenzitással, amit soha nem láttam még nőnél, csak a gyönyörére, erre a magányos, önző, csak számára létező gyönyörre koncentrálok, amit az ajkaim megtanultak neki nyújtani.” Ez a férfitől, s a teljes férfiklubtól eltávolodó élvezés, ahol a $La\ femme \rightarrow \Phi$ vonatkozás már semmis, és a nő csak a $La\ femme \rightarrow S(A)$ kiterjedésében élvez, a Lacan által *női élvezésnek* mondott élvezés. A fallikus élvezésben, láttuk korábban, a nő elcseveg a férfivel, eljátszik a férfibeszéddel, diktálja, megjeleníti és megragadja a falloszt. Az élvezés jószereivel a beszédben, a jelentők szimbolikus játéktérében élvez ki magát. Most azonban a férfi már *stricto sensu nem jelent semmit*, mintha ott se lenne, és a nő élvezése sem a fallosz körül forog, hanem egészen máshol jár. A porszemmé zsugorodott lefetyelőnek esélye sincs belesnie e gyönyörbe, kapcsolatba

41 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. február 13.

lépnie ezzel az élvezéssel, hiszen a nő mintha ott se lenne, felszívódik a gyönyörben, létezése üres füstkarikává válik. Ez most nem az igazság üres helye, hanem a nő szimbolizálatlan létezésének a szótlán üressége. A kongó úr, mint a mérhetetlen gyönyör befogadásának a feltétele, amelynek a nő annál is könnyebben adja át magát, hogy az \mathcal{S} -nél lazább fonatú $\mathcal{L}\alpha$ individuációja nem szorul rá az összeroppantásra, mint a férfi esetében. A lány oly természetességgel, mintha cigarettára gyújtana, ledől, szétveti lábait, karját szeme elé fekteti, megszűnik számára a világ és már csak a gyönyör érkezésére figyel. A Russel Hotelben két gyönyör van jelen, miközben két szubjektum van távol, és e két jelenlévő gyönyör között nincs, ezúttal sincs, semmilyen viszony, férfi-nő között.

Lacan doktor a maga részéről a női élvezés kapcsán misztikus szentekre hivatkozik, a Bernini szobrán élvezésbe ájult Avilai Szent Terézre, a női létezésben oly tehetséges Keresztes Szent Jánosra, a begina Hadewijch d'Anvers-re, az élvezés e középkori zsenijeire, akik szerelemben sajogva izzák végig életüket, anélkül hogy egy árva szót is ejtenének arról – akárcsak a némán élvező rossz kislány –, hogy miben is rejlik az élvezetük. Maguk sem tudják. Az analitikus megtanulta *olvasni* a tudattalan szimbólumait, amelyek az interszubjektív kapcsolatok háromszögeiről, négyszögeiről, n-szögeiről fecsegnek, most azonban nem képes semmit sem kiolvasni e tudattalan élvezésből. A szimptomák olvashatatlanok, mert nem az interszubjektív mezőről fecsegnek. A misztikus megérzi magában a szenvedve szerető szívét és elalél a gyönyörtől. Mit élvez? Mit élvez Foligno Angéla, aki leprások mosdóvizét issza gyönyörűséggel, vagy Alacoque Margit-Mária, aki a betegek hányását nyalja föl nyelvével?⁴² A vágy itt már kívül esik mindazon, ami jelentőbe sűrűsödve kifejeződhetne: sem kisbabára, sem férfire, sem diszkurzív pozícióra, sem fallikus kiteljesedésre nem vágyik. A misztikus gyönyör-teológia felől visszatekintve a George Sand-féle istentisztelet pusztá félresiklásnak is tűnhet, hiszen a Φ , a vágyak netovábbja hogy is volna igényelhető, nemhogy egyetlen férfitől a férfiklubból, de egyáltalán a férfi *oldaláról*? Hiszen az isteni orángután *még nem férfi...*, nem férfi, hanem *a másik*. Más, mint a nő, és más, mint az összes férfi, akik mind egyformák. De mert más, nem is feltétlenül a nem-férfi, a férfi tagadása, hiszen valójában ismeretlen, hogy mit takar a mássága, milyen létezés, milyen traumatikus tapasztalás bújik meg az „orángután”, vagy az „Isten” név mögött. Az ismeretlen Másik. Ha viszont ismeretlen, akkor nem rekeszthető ki a férfi oldalról, ahogyan nem rekeszthető ki sehonnan, semmilyen oldalról sem: a Φ

42 Lacan: *Séminaire 7 – L'éthique de la psychanalyse: 1959-1960*. 1960. március 23.

szimbólum ily módon szétszóródik a más üres tartalmában, nyitott ismeretlenségében, és mondhatni a hült helyén, a vágy pólusának hült helyén marad az üres füstkarika, amely már tisztán az élvezésé, és ahová a vágyódás is már csak élvezés formájában léphet be. A nő így siklik vissza logikusan, és keservesen, a Sand-féle félresiklásból a Másikba, a Φ -ből a Lacan által $S(\mathcal{A})$ -val jelöltbe – lévén innentől kezdve az $S(\mathcal{A})$ jel már az ismeretlen Másik, a *Deus absconditus* jelentését is mozgósítja.⁴³ Ezt az ismeretlent pedig megismerni nem, csak élvezni lehet.

Ez Cabiria útja az éjszakában. A naiv utcalány csalódik a szerelemben, Fellini filmjében. Mentőangyala, a szeretett férfi nem csupán átverte, de egyenesen el akarta tenni láb alól, hogy megszerezze félretett pénzét. Kisemmizte. Olyannyira kisemmizte, hogy Cabiria végül már könyörög, ölje meg őt. Az $S(\mathcal{A})$, a diszkurzív tér eddig Φ körül örvénylett. Minden szó, minden aprócska jel a szerelem győzelmét hirdette a mostoha körülmények felett, a Férfi eljövetelét, akinek jóvoltából, vagyis e jelentő hatására, értelmes egésszé áll össze minden: értelmet nyer Cabiria élete, minden a helyére kerül, no persze a férfiklub nem túl fényes, kispolgári vonatkoztatási rendszerében. Amikor Φ leleplezi magát a csaló gyöngyöző homlokán – és emlékezzünk itt Lacan folyton hangoztatott figyelmeztetésére: a fallosz csak takarásban töltheti be a szerepét, a feltárulkozása elviselhetetlen – az $S(\mathcal{A})$ jelentői fülsiketítővé válnak, és e kaleidoszkóp többé már nem az értelmet, hanem az élvezést termeli. Ez a pillanat, amikor minden, a Cabiria előtt álló teljes jövő és mögötte álló teljes múlt leplezetlenül feltárul a katasztrofális visszavonásban, ez a szembetalálkozás a mindennel, a férfi pozíció struktúrájában adódó egésszel, az *egész létezéssel*, a halni akarás pillanata a nő számára. Halni akarás, azaz pillanatnyi visszarettenés attól, hogy alámerüljön az élvezés pokoli mennyországába. Két csodás dolog történik ekkor. Cabiriának logikusan el kellene pusztulnia, a férfi logika szerint. Az *egész létezésben* csalódott, méghozzá *teljes* joggal, *minden* férfiből kiábrándult, *sohasem* lesz már képes szerelemre, *minden* odavan. Ám Cabiria nem Løvborg. A nőben elindul a női logika, amely szerint ha minden odavan, az nem minden.

43 „Számomra [...] a Másik régebben az a hely volt, ahová a beszéd csak *mint igaz* íródhat be, a Másik így annak módja volt, hogy ha szabad úgy fogalmaznom, laicizáljam a jó öreg Istent, ördögűzést végezzek rajta. [...] Ma viszont azt szeretném megmutatni, hogy mennyiben létezik mégis ez a jó öreg Isten. [...] Miért ne értelmezhetnék a Másik *egy oldalát*, Isten arculatát, hiszen erről van szó [...] úgy, mint amit a női élvezés támaszt alá?” Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. február 20. „Az $S(\mathcal{A})$ -val nem egyebet jelölök, mint a *La femme* élvezését, és pontosan erre tekintettel hangsúlyozom azt, hogy Isten még mindig létezik.” Uo. 1973. március 13.

Cabiria nem-mindenként tápázkodik fel a földről. Nem semmisül meg, hanem visszatér az életbe, a nem-minden létbe. És amikor az élet már Φ -től eloldva kavargó körülötte az esti forgatagban, lerázva magáról a vágy fallikus terelővonalait, szinte önkéntelen megkönnyebbüléssel kelt nevetést és sírást $S(A)$ minden igazsága, gyönyörűsége, de értelmetlen igazsága.

A Férfi helyett egy ismeretlen Másik jött el, aki levette a válláról a konzisztens totalitás terhét és megajándékozta az inkonzisztens nemtelenség gyönyörével. Φ helyett $S(A)$, amely talán nem egyéb, mint a Φ szimbólum szétpattanása, logikus szétpattanása, hiszen ha a Φ szimbólum centruma, ahogy Lacannal már utaltunk rá, az életben leg-tisztább formában megnyilvánuló ömlés, nedvedzés, vérzés volt, úgy e fallikus tartalom önmagán keresztül képes elfolyni és szétcsordulni bárhová, maga mögött hagyva a férfias meredezést, mindenekelőtt az élvezés szimbólumokba merevedését, hogy immár beleperegjen az élvezés hömpölygő folyamaiba. A női élvezés a lacani szisztémában túl lép a fantazmán és a szimbolikus renden, és egyedül a valóságból táplálkozik. „Átéljük e gyönyört, de nem tudunk róla semmit. Vajon nem ez az, ami az *ex-sistencia* útjára bocsát bennünket?”⁴⁴

Egy másik puttana, aki szintén túl van már a Φ köré fonódó álmai semmivé foszlásán, Moravia regényében, *A római lány*ban, úgy merül el a női élvezésben, hogy kliensei, akik fallikus élvezésének odaadja magát, mit sem sejtene erről:

A férfitest titokzatos és kielégíthetetlen gyönyör kimeríthetetlen forrása volt számomra; nem is egyszer azon kaptam magam, hogy szememet legeltetem, vagy ujjam hegyével megérintem egyetlen éjszakára szóló szerelmi társam testrészeit, mintha a bennünket összefűző felszínes kapcsolaton túl szerettem volna behatolni azok csodájának értelmébe, s tisztázni saját magam előtt, miért is vonzanak annyira. De amennyire csak lehetett, igyekeztem leplezni ezt a vonzódásomat, mert ezek a férfiak soha nem szunnyadó hiúságukban szerelemnek foghatták volna fel, s azt hihették volna, hogy szerelmes vagyok beléjük; holott a valóságban a szerelemnek, legalábbis ahogy ők értették, semmi köze nem volt az én érzéseimhez: ha valamihez, akkor ahhoz az áhítathoz és izgalomhoz hasonlított, amit valamikor, mikor még templomba jártam, bizonyos vallási cselekmények végzése közben éreztem.⁴⁵

44 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. február 20.

45 Alberto Moravia: *A római lány*. Ford. Kismárton András. Európa, Budapest, 1971, 145.

A legelészésnek, amely attól válik élvezetessé, hogy gondosan távortartja magát a férfiklub törvényeitől, a falloszt körmeneteltető férfi struktúrától, az a feltétele, hogy a férfi szubjektumként ne legyen jelen, így a hiúsága is kómában heverjen, mert ha felriadna, az ártatlan legelészést máris igényekkel ostromolná és a reprezentáció tükörcsapdjába ejtené. Most látjuk, mennyire lapos a férfi a maga egyágú logikájával: a nő élvezkedő pillantásában azonnal a fallosz elismerését látná, s máris robogna az $\mathcal{S} \rightarrow a$ vektoron az angyalhoz, hogy visszakövetelje tőle önmagát ($\mathcal{S} \leftarrow a$), mint az angyal által vágyott, szeretett, elismert – és természetesen megmentett – szubjektumot. Csakhogy a női élvezésnek semmi köze a szubjektumhoz és a falloszhoz. A legelésző lány nem Φ -ben, nem a férfi szubjektum fallikus megistenülésében gyönyörködik, hanem $S(A)$ -ban, amely vallásos áhítatot és izgalmat kelt benne. A férfi-nő viszony verklijén kívüli titokzatos kapcsolatok izgalma ez. Egy másféle szerelem, a fragmentumok véletlen találkozásainak konzonanciáiban és disszonanciáiban diskuráló szerelem, amely ismeretlenek között szövődik, és úgy mélyül el, hogy az ismeretlenek csak még ismeretlenebbé válnak a szerelemben: élvezem, hogy ismeretlen vagy. Ha megismernélek, már nem szeretnélek. Nem tudom megmondani, mit jelentesz nekem, mert ennél mérhetetlenebbül többet jelentesz...

A szerelem feltétele más szóval az, hogy ne legyen senki, akik közt szövődik. Ne legyen senki, aki tudna róla. „Semmit sem akarok tudni róla”, hajtogatja Lacan az *Encore* szeminárium elején, joggal, hiszen ha a tudattalan az, ami nem tud – nem tud, hanem a testi-lelki szimptomákat írva élvezkedik –, akkor a tudattalanba való behatolás kitüntetett módja nem az olvasás lesz, amely az élvezés megszüntetésével gyógyít, ráadásul, láttuk már, a női élvezéssel nem is tud mit kezdeni, hanem éppenséggel maga az írás, a nemtudásban és a belőle fakadó élvezésben megmerítkező *Écrits*. „Észrevettem, hogy olyan utat követtem, amely a *semmit sem akarok tudni róla* parancsának engedelmeskedik”, ismeri el Lacan tanításának egy bő évtizedre visszatekintő lassú fordulatát.⁴⁶

46 Lacan: *Séminaire 20 – Encore: 1972-1973*. 1973. 1972. november 21. Ez a fordulat magában az *Encore*-ban is fordul: a férfi-nő differenciát felíró logikai táblázat a férfi elgondolása a férfi-nő viszonyról, egy olyan teoretikus helyen, az indifferens fehér papíron, amelynek lehetőségességét a felírtak egyszerre tagadni kezdik. Lacan belemegy a játékba, a férfi bejáraton, de úgy tűnik, csak a női oldalon jöhet ki belőle. Nem is akárhol: a saját írásait, az *Écrits*-t, ugyanis a nagy női misztikusokéval egy sorba helyezi: „[...] toutes ces jaculations mystiques qui sont en somme ce qu'on peut lire de mieux – tout à fait en bas de page, note: *y ajouter les Écrits de Jacques Lacan*, parce que c'est du même ordre. Moyennant quoi, naturellement, vous allez être tous convaincus que je crois en Dieu. Je crois à la jouissance de *La femme* en tant qu'elle est *en plus*, à condition que cet *en plus*, vous y mettiez un écran avant que je l'aie bien expliqué.” Uo. 1973. február 20.

A nő cinkossága Istennel e tekintetben kiváltképp instruktív, hiszen a nő a nemtudáson keresztül élvezi Istent, aki nem a filozófusok, hanem a gyönyörök Istene, aki tehát maga is az élvezésben leledzik és nem a tudásban, hiszen semmit sem tud: „A bökkenő az, hogy a Másik, vagyis a hely, maga a hely sem tud semmit. Már nem gyűlölhethük Istent azért, mert semmit sem tud, mert nincs tudomása arról, hogy mi folyik.”⁴⁷ Ami folyik, az élvezésből folyik úgy, ahogy folyik, nem a majdani kiolvasására és „interpretatív manipulációjára” tekintettel, még ha az analitikus diskurzus arra a feltevésre épül is, teszi hozzá Lacan, hogy a tudattalant meg lehet tanítani olvasni – mintha csak a világ nagy könyvét silabizálva a virágról-virágra repdeső méheket, vagy az alacsonyan szálló fecskéket vélnénk megtaníthatónak arra a tudásra, hogy amit művelnek, az beporzás, vagy a közelgő vihar szimbolizálása és szimbolikus előrejelzése.⁴⁸ Az analízis így gyógyít, ám a *La femme* szimbolizálatlan tartományának tudattalanja nem szorul gyógyításra, olyannyira nem, hogy itt még arról sem beszélhetünk, hogy a tudattalan el lenne fojtva. Nincs elfojtva, hozzáférhető, csak épp nem szorul szimbolizálásra, talán azért nem, mert – Kleist *Marionettszínházát* felidézve – vannak dolgok, amelyek csak azzal a feltétellel működnek, hogy ismeretlenek, tudattalanok maradnak. A pszichoanalízis megtanított olvasni, s általa sokat megtudtunk magunkról, a rejtett játékszabályainkról, ám végül meg kellett tudnunk azt is, hogy talán túlon túl sokat tudunk: többet tudunk az élvezésről annál, mint ami lehetővé tenné, hogy tudjunk élvezni, noha kárpótlásképpen legalább azt élvezzük, hogy ezt tudjuk, egészen pontosan *tudjuk írni*, és írva tudunk kevesebbet tudni, ami mégiscsak lehetővé teszi az élvezetet. A szerelmi diskurzus így szövődik tovább a kései Lacannál szerteágazó, de folyton visszahurkolódó hurkok mentén. Ha a szerelem gyönyörűsége és lelkesítő, az arról tanúskodik, hogy az Imagináriusban hurkolódunk, álmodozó és álmodni akaró poéták vagyunk, vagyis becsapjuk magunkat: ezt kiolvasva viszont máris a Szimbolikusban hurkolódunk tovább, amelyben minden gyönyörűség megszűnne, hacsak nem utalna e megszűnés maga egy harmadik hurokra: a Valósra, amit a női misztikusok élveznek és a férfi analitikusok, jobb híján, horgolgatnak, a másik két hurokkal együtt: „[...] az egyedüli emberek, akik élvezik e Valóst a matematikusok. A matematikusoknak így nyakukba kéne venniük a szerelmi játék igáját, kissé többet kellene dolgozniuk a borromeoi csomóval, s mondaniuk kellene egy keveset a szerelemről

47 Uo. 1973. március 20.

48 Uo. 1973. január 9. Az „interpretatív manipuláció” szöveghelye: Lacan: *Séminaire* 23 – *Le sinthome*: 1975-1976. 1975. december 9.

– hisz be kell, hogy valljam, hogy igazán belegabalyodtam ebbe, jobban, mint hinnék, az egész napomat ezzel töltöm, borromeoi csomókat horgolok, amíg... egyszóval kötögetek...”⁴⁹ A lacanériának megvan a maga diszkrét bája.

49 Lacan: *Séminaire 21 – Les Non-dupes errent: 1973-1974*. 1974. március 12.